

UPPSALA
UNIVERSITET

Digitalisering av biblioteksmaterial

En kvalitativ undersökning av åtta biblioteksanställdas attityder
till digitalisering

Malin Andersson

Institutionen för ABM

Uppsatser inom biblioteks- & informationsvetenskap ISSN 1650-4267

Masteruppsats, 30 högskolepoäng, 2014, nr 616

Författare/Author

Malin Andersson

Svensk titel

Digitalisering av biblioteksmaterial: En kvalitativ undersökning av åtta biblioteksanställdas attityder till digitalisering

English Title

Digitization of Library Materials: A Qualitative Study of eight Library Employees' Views on Digitization

Handledare/Supervisor

Peter Sjökvist

Abstract

This study aims to examine the views on digitization of eight respondents, all working at different library institutions in Sweden, and how their views are reflected in their library's digitization strategies. The poll was conducted on the basis of Ingrid Mason's theory of information standards, their structure and sociopolitical nature. The information standards are divided into three aspects, *curatorial*, *semantic* and *technical*, and they affect selection of, intellectual and physical access to the digitized material, which in the end is what constitutes the digital cultural heritage.

The background to the study is that the Swedish library institutions in the current situation lacks a national standard or a common strategy for the digitization of cultural heritage, while it is still implemented digitization projects at many library institutions. The method used is qualitative, structured interviews with open-ended questions.

The study shows that one of the main motives behind the libraries' digitization projects is to make library materials available in a new way, creating greater opportunities for the users to take advantage of the material. The library users are the ones who mainly control what is digitized, although aspects of preservation is mentioned. Furthermore, it appears that the respondents believe that digitization offers improved capabilities to search and learn more about the collections, but the actual work of image capture, the addition of metadata, presentation to users and long-term preservation is very complex.

Views on what it is to be digitized, how the material should be selected and provided with metadata and how it should be presented to users is what creates the standards that libraries use when they digitize their materials, and digitization of library materials creates new conditions for new users to access and use library material.

This is a two years master's thesis in Archive, Library and Museum studies.

Ämnesord

Bibliotek, Digitalisering, Biblioteksmaterial, Digitalt bevarande

Key words

Libraries, Digitization, Library Materials, Digital preservation

Innehållsförteckning

Inledning.....	5
Vad är digitalisering?.....	6
Forskningsöversikt.....	9
Teoretiska utgångspunkter	15
Kulturella informationsstandarder enligt Ingrid Mason.....	16
Syfte och frågeställningar.....	17
Metod och material	18
Avgränsning.....	21
Undersökning.....	22
Curatorial.....	22
Motiven bakom digitalisering.....	23
<i>Tillgängliggörande.....</i>	<i>23</i>
<i>Bevarande.....</i>	<i>24</i>
<i>Marknadsföring.....</i>	<i>27</i>
<i>Säkerhetsaspekten.....</i>	<i>29</i>
Olika urvalskriterier.....	30
<i>Efterfrågan.....</i>	<i>30</i>
<i>Unikt material, särskilda ansvarsområden och material med lokalanknytning.....</i>	<i>31</i>
<i>Upphovsrätten.....</i>	<i>32</i>
Semantic.....	33
Metadata.....	33
Ökad kunskap om samlingarna.....	35
Minskad kunskap om samlingarna.....	37
Technical.....	38
Arbetsprocessen.....	39
<i>Förberedelser.....</i>	<i>40</i>
<i>Bildfångsten .....</i>	<i>43</i>
<i>Den digitala åtkomsten för användarna .....</i>	<i>45</i>
Långtidslagring.....	47
Slutdiskussion.....	50
Sammanfattning.....	58
Käll- och litteraturförteckning.....	60
Otryckt material.....	60
I uppsatsförfattarens ägo.....	60
Tryckt material	60
Bilaga: Intervjufrågor.....	63

Inledning

Digitalisering har länge setts som svaret på många av ABM-institutionernas¹ problem vad gäller till exempel bevarande och tillgängliggörande av det material som institutionerna förvaltar. Genom digitalisering kan äldre och ömtåligt material göras tillgängligt på ett enklare sätt, tack vare att det inte längre behöver handskas med i lika hög grad. En digitalisering innebär också att materialet kan studeras av flera personer samtidigt och att materialet blir tillgängligt oberoende av var i världen man befinner sig. Som användare av kulturarvsmaterial är man inte längre beroende av att rent fysiskt kunna ta sig till institutionen, vilket skapar en större tillgänglighet för till exempel människor som bor i glesbygd eller personer med olika sorters rörelsehinder.

Fördelarna med digitalisering kan alltså anses vara flera och ända sedan slutet av förra seklet har olika projekt för att främja samarbete och digitalisering inom kulturarvssektorn avlöst varandra. Men vad har de egentligen lett till? Så sent som under 2012 års Bok- och biblioteksmässa i Göteborg höll Kungliga biblioteket ett seminarium med rubriken *Digitalisering – är det verkligen så enkelt?*, och trots flera försök och goda ambitioner sedan mitten av 1990-talet har inte arbetet med digitalisering av det svenska kulturarvet kommit igång med en gemensam strategi än.

Kulturarv kan definieras som ”de förvärvade, inventarieförda, registrerade etc. objekt och informationsbärare, som finns 'samlade' vid svenska arkiv, bibliotek, museer och motsvarande institutioner eller som dessa ansvarar för.”² Genom en digitalisering av den här typen av material skapas nya möjligheter för användarna att ta del av sitt kulturarv, men på samma gång uppdagas nya frågor och problem som kulturarvsinstitutionerna måste ta ställning till. Utvecklingen går väldigt snabbt och ingen kan idag säga hur tekniken ser ut i morgon eller vilka möjligheter den kan ge.

Trots svårigheterna som verkar finnas är digitaliseringsarbetet i full gång på kulturarvsinstitutioner av olika slag runt om i Sverige och i föreliggande uppsats har jag för avsikt att undersöka vilka attityder gentemot digitalisering som kan hittas bland personalen på olika bibliotek i landet. Även om det inte finns några nationella standarder eller egentliga gemensamma riktlinjer för digitaliserings-

---

¹ ABM står här för Arkiv, Bibliotek och Museer.

² KB - ett nav i kunskapssamhället [*Elektronisk resurs*]. (2003), s.179.

arbetet i Sverige så genomförs digitaliseringsprojekt överallt, och det betyder att de digitaliserande institutionerna måste ha en egen tanke bakom arbetet och hur det bedrivs.

Vilken är synen på digitalisering av biblioteksmaterial i Sverige i dag, och vilka faktorer är det som påverkar den, är två huvudsakliga frågor som jag hoppas kunna besvara i den här uppsatsen. För att kunna göra det följer här en närmare redogörelse för vad digitalisering egentligen är, och hur tidigare forskning har sett på olika former av digitalisering av kulturarvsmaterial.

Vad är digitalisering?

”Digitalisering är ett begrepp som innebär att material av skilda slag omformas för att kunna bearbetas i dator.”³ Så definierar *Nationalencyklopedin* begreppet *digitalisering*, och den definitionen kan ses som att digitalisering bara gäller processen att omvandla ett fysiskt original till ettor och nollor, att originalet får en kopia som kan behandlas i en dator. Den här definitionen avser alltså bara själva bildfångsten med hjälp av till exempel en skanner eller digitalkamera.

Definitionen av digitalisering kan dock ses som bredare än så, och i litteraturen kring digitalisering av kulturarvsmaterial omfattar begreppet ofta hela processen från planeringsarbetet bakom digitaliseringsprojektet till presentationen av det digitaliserade materialet för slutanvändaren. I den här bredare definitionen ingår även långtidslagringen av det digitaliserade materialet. Ett exempel på denna den bredare definitionen av digitalisering återfinns i den så kallade KB-utredningen, eller *KB – ett nav i kunskapssamhället*, från 2003 där begreppet *digitalisering* beskrivs på följande vis:

Begreppet digitalisering används på olika sätt och har kommit att få olika innebörd. I detta sammanhang avses med digitalisering *hela processen* att överföra objekt ur samlingar till digital form. Det innebär

- urval av objekten/originalen
- förberedelse och efterbehandling av objekten
- ”bildfångst”, att i digital form avbilda, dvs. skanning eller digital fotografering
- efterkontroll och efterbearbetning av filer och i vissa fall optisk teckenläsning (OCR)
- registrering
- inläggning i digital bildbank och i söksystem
- insatser för långsiktigt bevarande av digitalt material och permanent åtkomst
- paketering för användarna⁴

Det finns alltså fler faktorer än bara själva bildfångsten att ta hänsyn till vid ett digitaliseringsprojekt. Här följer en närmare presentation av några av digitaliseringsprocessens olika delar utifrån viss av den omfattande litteratur som skrivits i ämnet, och det är denna som även fungerat som bakgrund för de intervju-

³ *Nationalencyklopedin*, webbversionen, sökord: digitalisering [2013-04-22].

⁴ *KB - ett nav i kunskapssamhället [Elektronisk resurs]*. (2003), s. 179.

frågor som föreliggande undersökning har som grund. Frågorna kommer att presenteras närmare längre fram under rubriken *Metod och material* och finns i även som bilaga till denna uppsats.

En viktig del av digitalisering av biblioteksmaterial är *urvalet* av vad som ska digitaliseras. Den digitaliserande institutionen behöver göra ett urval eftersom det sällan är möjligt att digitalisera en hel bibliotekssamling och i regel får institutionen bara *en* möjlighet till att digitalisera en samling, eftersom det är en väldigt dyr och ofta komplicerad verksamhet. Lorna M. Hughes tar i sin bok *Digitizing collections* från 2004 upp de olika aspekter som finns av hur urvalet kan och bör göras, och menar att det är en så viktig del av digitaliseringen att strategier för hur urvalet ska göras bör utarbetas redan i inledningen av varje digitaliseringsprojekt.⁵ Hughes menar vidare att strategierna för urvalet är ett av kärnelementen i varje institutions digitalisering och att flera olika parter, både inom och utom institutionen, bör rådfrågas. Några av de grupper som hon föreslår ska involveras i processen är bibliotekarier, konservatorer, forskare, IT-specialister och jurister.⁶

Att utarbeta strategier för urval av vad som ska digitaliseras innebär inte bara att välja vad som ska digitaliseras, utan också att välja vad som *inte ska* digitaliseras. En viktig anledning till att inte digitalisera ett visst material är *upphovsrätten*. Nästan all digitalisering av kulturarvsmaterial innebär i praktiken återpublicering av materialet på till exempel en hemsida och med det följer ett ansvar att inte inkräkta på upphovsrätten.

Även upphovsrätten är något som Hughes menar att institutionen måste fundera igenom och planera för redan innan digitaliseringsprojektet startar, eftersom det är avgörande för att projektet ska kunna genomföras tillfredsställande och resultatet göras tillgängligt på webben för slutanvändaren. Om det är den digitaliserande institutionen som innehar upphovsrätten bör det säkerställas att ingen otillåten kopiering eller användning av det digitaliserade materialet sker, och om upphovsrätten innehas av en författare, fotograf eller motsvarande måste institutionen få tillåtelse att digitalisera varje enskilt verk av varje enskild upphovsman för att inte bryta mot upphovsrätten. Det kan i många fall innebära för mycket arbete, varför upphovsrättsskyddat material ofta väljs bort för digitalisering.⁷

Även om själva bildfångsten inte är det enda som krävs vid en digitalisering är det ändå en betydelsefull del av processen och det är viktigt att ta ställning till vilken teknisk utrustning som behövs. Vilka maskiner som ska användas och eventuellt också införskaffas beror på vilken typ av material som ska digitaliseras och vilken budget som digitaliseringsprojektet har. En flatbäddsskanner passar till exempel bra om materialet består av exempelvis lösblad eller fotografier, som inte

⁵ Hughes, L. M. (2004), *Digitizing collections*, s. 32.

⁶ Hughes, L. M. (2004), *Digitizing collections*, s. 36.

⁷ Hughes, L. M. (2004), *Digitizing collections*, s. 54 ff.

riskerar att förstöras av behandlingen. Mer ömtåligt material kräver en annan behandling och då kan en digitalkamera passa bättre.⁸

En annan del av digitalisering av biblioteksmaterial är OCR, *optical character recognition*, eller optisk teckenigenkänning på svenska. OCR-tolkning är en process som ofta används för att omvandla tryckt eller skriven text på papper eller motsvarande till digitalt format, genom till exempel skanning eller fotografering med digitalkamera. OCR-tolkning av en text ger möjligheter att till exempel söka i texten och behandla textinnehållet digitalt på flera olika sätt.⁹

Digitalisering kan även innebära att metadata tillförs det digitaliserade objektet. Metadata kan kortfattat beskrivas som *data om data* eller *information om information*, vilket i det här sammanhanget innebär information om det digitala objektet eller informationskällan, som till exempel beskriver och lokaliserar det samt underlättar hanteringen och användandet av det.¹⁰

Det finns tre huvudtyper av metadata i sammanhanget av digitalisering och de är *deskriptiva* metadata, *administrativa* metadata och *strukturella* metadata. Deskriptiva metadata är den som identifierar objektet och som ger intellektuell och fysisk tillgång till det. Det rör sig om till exempel titel, författare och sökord, kort sagt sådant som kan återfinnas i en traditionell katalogpost.

Strukturella metadata är av betydelse för presentationen av den digitala resursen och beskriver relationen mellan delarna i den eller med externa resurser. Strukturella metadata används till exempel för att sidor och kapitel i det digitala objektet ska komma i rätt ordning, vilket inte är en självklarhet när sidorna skannats in eller fotats av som enskilda bilder.

Administrativa metadata, ibland även kallad tekniska metadata, är den data som beskriver hanteringen av en digital resurs vilket till exempel kan innefatta när och hur filen skapats, vilken typ av skanner eller digitalkamera som använts, upplösning på filen och vilka rättigheter som är kopplad till den. Administrativa metadata delas ofta upp i två undergrupper, eftersom de har betydelse för bevaring av och åtkomsten till det digitala dokumentet över en längre tid. De två undergrupperna är *upphovsrättsliga metadata* och *bevarandemetadata*. Upphovsrättsliga metadata innehåller information om vem som äger rättigheterna till resursen och vem som har tillgång till den och bevarandemetadata är det som beskriver hur den digitala resursen ska tolkas av en dator, till exempel vilket filformat den har.¹¹

Just bevaringen över lång tid är också en stor fråga inom digitalisering. Grunden till problemet ligger i att människan inte direkt kan läsa digitala dokument. Vi behöver hjälp av en dator för att tolka de digitala filerna och

---

⁸ Hughes, L. M. (2004), *Digitizing collections*, s. 182 ff.

⁹ *Nationalencyklopedin*, webbversionen, sökord: ocr [2013-04-15] och Good practices handbook. (2004), s. 36.

¹⁰ Hughes, L. M. (2004), *Digitizing collections*, s. 196.

¹¹ Deegan, M. & Tanner, S. (2002), *Digital futures*, s. 115 ff.

omvandla dem till läsbar text, grafik, bilder eller vad det är som filen innehåller.¹² Digitala dokument sparas ofta i filer som sedan lagras på till exempel en hårddisk. Den tekniska utvecklingen går hela tiden mot nya effektivare, snabbare och billigare format som ersätter de gamla, och det medför att digitala filer har en väldigt kort livslängd, om man till exempel jämför med grottmålningar, lertavlor eller böcker tryckta på papper.¹³

Problem uppstår inte bara om själva filen skulle gå sönder, utan även om filen är intakt och läsbar kan den i praktiken vara oläsbar om den hårdvara som krävs för att läsa den inte längre finns att tillgå. Det sätt som finns för att förlänga livslängden på de digitala filerna är att hela tiden uppdatera dem och hålla dem a jour med den aktuella tekniken, vilket kallas *migrering* i det här sammanhanget och det är i arbetet med migrering som bevarandemetadata är av betydelse.¹⁴

Som synes kan begreppet *digitalisering* innefatta långt mer än bara själva bildfångsten och i föreliggande uppsats används begreppet huvudsakligen på det sätt som det presenteras i texterna som används ovan. *Digitalisering* används fortsättningsvis alltså som samlingsbegrepp för hela processen från förberedelser till den slutgiltiga presentationen för användaren och långtidslagringen. Det är också på detta sätt som begreppet används i den tidigare forskning som ligger till grund för denna uppsats och som presenteras under nästkommande rubrik.

Forskningsöversikt

Det har skrivits en mycket om de problem och utmaningar som bibliotek och andra kulturarvsinstitutioner ofta möter i och med digitaliseringsprojekt, och föreliggande forskningsöversikt redogör för endast en bråkdel av det som skrivits. Litteraturen är vald för att försöka ge en bild av hur digitaliseringsarbetet ser ut och har sett ut i Sverige, och även för att belysa att de utmaningar som finns här inte på något sätt är unika för Sverige och svenska förhållanden.

Redan 1998 gjorde IFLA, *International Federation of Library Associations and Institutions*, en undersökning av hur digitaliseringen av biblioteksmaterial såg ut världen över vid den tidpunkten. Bakgrunden till undersökningen var att Unesco, inom ramen för *Världsmminnesprogrammet*, upptäckt en kunskapslucka gällande digitalisering, tillgänglighet och digitalt bevarande och att någon undersökning av området inte genomförts tidigare.¹⁵

Världsmminnesprogrammet startades 1992 med syftet att verka för bevarande av och tillgänglighet till det som Unesco kallar *människans minne*, som enligt organisationen består av bland annat dokument, arkiv och bibliotekssamlingar där

¹² Borghoff, U. M. (2006), *Long-Term Preservation of Digital Documents Principles and Practices*, s. 4.

¹³ Borghoff, U. M. (2006), *Long-Term Preservation of Digital Documents Principles and Practices.*, s. 11.

¹⁴ Borghoff, U. M. (2006), *Long-Term Preservation of Digital Documents Principles and Practices.*, s. 11.

¹⁵ Gould, S., Ebdon, R. & Varlamoff, M.-T. (1999), *IFLA/UNESCO survey on digitisation and preservation*.

mångfalden bland människor, språk och kultur visas. Unesco menar att det här gemensamma minnet står inför hotet att förstöras, inte bara av långsamma nedbrytningsprocesser utan också av katastrofer som bränder och översvämningar, och att digitalisering är en väg till ett bevarande av världens gemensamma minne.¹⁶

Världsminnnesprogrammet arbetar utifrån fyra mål varav den första behandlar *bevarandet* av dokument som har en stor betydelse för hela världens dokumentära arv och även av dokument som har betydelse för länder eller regioner. Det andra målet hänger ihop med det första och berör *tillgängligheten* till världsminnet genom den mest lämpade tekniken och att så många människor som möjligt världen över ska få tillgång till det. Det tredje målet är att *öka medvetenheten* hos programmets medlemsstater om vilka aspekter som är av betydelse för ett gemensamt världsminne. Slutligen är *marknadsföring* ett mål och vinsten från de produkter som utvecklas inom programmet återinvesteras för att arbetet ska kunna fortsätta.¹⁷

Undersökningen som IFLA genomförde 1998 var en enkätundersökning som skickades till över 150 nationalbibliotek och andra kulturarvsinstitutioner och frågorna behandlade hela digitaliseringsprocessen på det sätt som den beskrivs ovan under rubriken *Vad är digitalisering?*. Ett av de mest betydande resultaten av undersökningen var att det fanns gott om information om digitaliseringsteknik men att det saknades gemensamma strategier och samordning mellan de bibliotek som svarade på enkäten.¹⁸

I artikeln ”Challenges of digital preservation for cultural heritage institutions” undersöker Tom Evens och Laurence Hauttekeete fyra problemområden förknippade med digitalisering och digitaliseringsprocesser och hur kulturarvsinstitutioner väljer att förhålla sig till dem.¹⁹ De problemområden som Evens och Hauttekeete har identifierat är arbetsprocessen med själva bildfångsten, utvecklingen och användningen av metadata, hur upphovsrätten efterlevs och det nya förhållandet till affärsmodeller som kan bli aktuella för kulturarvsinstitutionerna i och med att deras material digitaliseras.

Vad gäller bildfångsten menar Evens och Hauttekeete att tekniken bakom digitalisering ännu inte är tillräckligt utvecklad och att det är mycket kostsamt att säkerställa en långvarig tillgång till det digitaliserade materialet. Digitalt material har inte särskilt lång livstid och att utvecklingen av både hårdvara och mjukvara går väldigt snabbt i dag och gamla standarder blir därmed snabbt omoderna. I det här problemområdet tar Evens och Hauttekeete även upp urvalet som görs av vad som ska digitaliseras och menar att den processen måste få tydligare riktlinjer och bli mer transparent för att garantera en öppen kommunikation.

¹⁶ Unescos svenska webbsida > Kultur > Världsminnen [2013-09-15].

¹⁷ Gould, S., Ebdon, R. & Varlamoff, M.-T. (1999), *IFLA/UNESCO survey on digitisation and preservation*, s. 2 f.

¹⁸ Gould, S., Ebdon, R. & Varlamoff, M.-T. (1999), *IFLA/UNESCO survey on digitisation and preservation*, s. 5.

¹⁹ Evens, T. & Hauttekeete, L. (2011), ”Challenges of digital preservation for cultural heritage institutions”.

Metadata blir ett problem för digitaliserande kulturarvsinstitutioner eftersom det finns ett otal olika standarder för det och det kan vara svårt för kulturarvsinstitutionerna att välja vilken som passar bäst i just deras fall, och att det är en kostsam och personalkrävande process att addera metadata till digitaliserat material. Att det digitaliserade materialet har metadata är viktigt för att det överhuvudet taget ska gå att återfinna och använda, men det är enligt Evens och Hauttekeete alltså ett problem för kulturarvsinstitutionerna att få tillräckliga resurser för att addera metadata till materialet på ett tillfredsställande sätt. Artikelförfattarna föreslår användargenererad metadata, eller så kallade folksonomier, eller automatiskt generad metadata som lösning på problemen, men båda sätten har sina för- och nackdelar och man kan inte helt ersätta manuell indexering och katalogisering.

Det tredje problemområdet innefattar upphovsrätten till det digitaliserade materialet och det följer enligt Evens och Hauttekeete hela digitaliseringsprocessen, från urvalet till tillgången och lagringen av det digitala materialet. Att reda ut upphovsrätten och få tillstånd att digitalisera materialet är liksom indexering och katalogisering vanligtvis en tids- och personalkrävande process och därför tenderar sådant material enligt Evens och Hauttekeete inte att digitaliseras över huvudet taget, eftersom det helt enkelt blir för dyrt.

Det sista problemområdet som Evens och Hauttekeete har identifierat är de nya utmaningar som kulturarvsinstitutionerna står inför i och med de nya möjligheter som digitaliseringen innebär. Genom digitalisering blir institutionernas samlingar mer tillgängliga, och samlingar som annars kanske inte kunnat visas kan nå ut till fler människor vilket i sin tur innebär att nya sociala och ekonomiska värden skapas. För att det digitala materialet ska kunna nå ut till nya användare krävs lansering av nya tjänster och innovationer vilket kommer att påverka organisationerna och deras strukturer, inkomster och utgifter. Den nya tekniken är kostsam och det finns olika sätt att få igen åtminstone en del av de pengarna genom att ta betalt för de nya digitala tjänsterna, samtidigt som det i sådana fall skulle minska tillgången till det digitaliserade materialet.

Beth Oehlerts och Shu Liu undersöker i artikeln ”Digital preservation strategies at Colorado State University Libraries” från 2013 hur biblioteken vid Colorado State University arbetar med långtidsbevaring av digitaliserat material utifrån aspekter som filformat, metadata och dokumentation av arbetsflödet. De menar att långsiktigt digitalt bevarande är en stor och viktig fråga när det gäller digitalisering av biblioteksmaterial, men att den ofta förbises och underskattas av biblioteken.²⁰

Hur det digitaliserade materialet ska bevaras för framtiden borde enligt Oehlerts och Liu planeras redan när digitaliseringsprojekten initieras. De efterlyser även ett ökat samarbete mellan inblandade bibliotekarier och anställda som arbetar

---

²⁰ Oehlerts, B. & Liu, S. (2013), ”Digital preservation strategies at Colorado State University Libraries”.

med IT eftersom de olika kunskapsområdena kan komplettera varandra på ett fruktbart sätt och att just samarbete mellan olika kompetenser är viktig under hela digitaliseringsprocessen.²¹

I artikeln ”The use of metadata and preservation methods for continuous access to digital data” från 2011 undersöker Ria Groenewald och Amelia Breytenbach, båda verksamma vid universitetet i Pretoria, hur kunskaperna kring bevarande av digitalt kulturarvsmaterial ser ut i Sydafrika.²² Artikelförfattarna menar att användandet av deskriptiva metadata, alltså metadata som används för att återfinna en specifik resurs, är relativt väletablerat medan användningen av bevarandemetadata inte är lika spritt. Detta trots att bevarandemetadata är något grundläggande för att det digitala dokumentet ska kunna bevaras för och användas i framtiden.

Groenewald och Breytenbach gjorde en enkätundersökning som skickades ut via två olika e-postlistor till framförallt bibliotekspersonal i Sydafrika. Enkäten innehöll frågor som berörde bland annat filformat och kunskapsnivåer om digitalt bevarande och back up-metoder. Undersökningen visade på bristande kunskaper om digitalt bevarande och säkerställande av framtida tillgång till digitalt material och att det fanns ett behov av utbildning på området.

Artikelförfattarna menar att Sydafrikanska bibliotek bättre behöver uppmärksamma frågorna kring digitalt bevarande och att de verktygen som krävs för att underlätta ett digitalt bevarande borde göras mer lättillgängliga och enklare att installera och använda. Groenewald och Breytenbach menar vidare att användningen av metadata måste utvecklas och användas på ett mer enhetligt och mer effektivt sätt.

Catrin Persson och Annevie Tångemar har även de tittat på Kungliga bibliotekets (KB) digitaliseringsarbete, och har i uppsatsen *Varför digitalisera?* undersökt tillkomsten av KB:s digitaliserade samlingar. Kungliga bibliotekets samlingar är väldigt stora varför ett urval av vad som digitaliseras måste göras, och Persson och Tångemar ställer frågan vad i KB:s samlingar som digitaliseras och varför just dessa väljs ut.²³

Resultatet visar att när det till exempel gäller digitaliseringen av KB:s affischsamlingar fanns det flera olika aspekter som spelade in, och olika samlingar digitaliserades av olika anledningar. Exempel på olika motiv bakom digitaliseringen var en önskan om att få en ökad tillgänglighet till samlingen, att bevara samlingen eftersom den riskerade att förstöras annars, och att en digitalisering även kan fungera som marknadsföring av samlingen och biblioteket.²⁴

---

²¹ Oehlerts, B. & Liu, S. (2013), ”Digital preservation strategies at Colorado State University Libraries”, s 93.

²² Groenewald, R. & Breytenbach, A. (2011), ”The use of metadata and preservation methods for continuous access to digital data”.

²³ Persson, C. & Tångemar, A. (2006), *Varför digitalisera?*.

²⁴ Persson, C. & Tångemar, A. (2006), *Varför digitalisera?*, s. 60.

Jenny Johansson har i sin magisteruppsats från 2008, *Mellan råd och praktik*, undersökt åtta olika digitaliseringsprojekt vid folkbibliotek och gjort en jämförelse mellan hur de faktiskt genomförs och de riktlinjer gällande digitalisering som arbetats fram genom olika nationella och internationella digitaliseringsprojekt. Johansson tar avstamp i de problem som olika digitaliseringsprojekt dragits med och den avsaknad av tydliga och samordnade riktlinjer som funnits i Sverige för att undersöka hur olika folkbibliotek resonerar kring och genomför digitaliseringsprojekt.²⁵

Ambitionen att skapa gemensamma riktlinjer och en nationell samordning för digitalisering har inte saknats genom åren, snarare tvärt om. Det finns flera exempel på projekt, strategier och utredningar genom åren och Jenny Johansson tar upp några av dem som bakgrund för sin undersökning.

Ett gemensamt projekt för representanter från de tre ABM-sektorerna var *Bilddatabaser och digitalisering* som 2001 startades av Kungliga biblioteket, Riksarkivet, Riksantikvarieämbetet och Nationalmuseum. Bakgrunden till projektet var att många olika digitaliseringsprojekt dragits igång inom ABM-sektorn och att de alla digitaliserade likartade material. Projektgruppen menade att informationen om de olika projekten var bristfällig de olika institutionerna emellan och därför skapade onödigt arbete när likartade problem inom likartade institutioner skulle lösas, men på olika håll.

Med en bättre samordning skulle mycket tid och pengar kunna sparas genom gemensamma lösningar och samverkan kring teknik och registrering. Projektgruppen menade också att det spelar mindre roll för användaren var det digitaliserade materialet går att återfinna och med en ABM-överskridande plattform skulle många olika typer av kulturarvsmaterial kunna hittas på ett och samma ställe, oberoende av var det fysiska materialet fanns.²⁶

Ett annat projekt som Johansson tar upp är EU-projektet Minerva, som startades 2002 under ledning av Italiens kulturdepartement med målet att främja en gemensam strategi för digitalisering av Europas kulturarv. Flera av EU:s medlemsstater är representerade i projektet som är indelat i arbetsgrupper med olika ansvarsområden.²⁷ En av arbetsgruppernas arbete har konkret mynnat ut i ett dokument som är tänkt att fungera som handbok för kulturarvsinstitutioner som planerar för eller redan påbörjat digitaliseringsprojekt. Handboken, *Good practices handbook*, innehåller praktiska råd för vad de digitaliserande kulturarvsinstitutionerna bör tänka på vad gäller delar som Minerva-projektet ser som centrala i ett digitaliseringsprojekt, till exempel urvalskriterier, förberedelser inför ett digitaliseringsprojekt och publicering av det digitaliserade materialet.²⁸

---

²⁵ Johansson, J. (2008), *Mellan råd och praktik – en studie av åtta folkbiblioteks digitaliseringsprojekt*.

²⁶ *Bilddatabaser och digitalisering - plattform för ABM-samverkan*. (2003), s. 7.

²⁷ *Good practices handbook*. (2004), s. 12.

²⁸ *Good practices handbook*. (2004), s. 8.

Johanssons undersökning visar att olika bibliotek har haft olika förutsättningar för sina digitaliseringsprojekt och haft olika lösningar vad gäller till exempel vilken teknik som använts och hur personalresurser fördelats. Johansson drar slutsatsen att digitaliseringsprojekt är mycket komplexa och att stora krav ställs på tillräckliga resurser i form av personal och finansiering och att en ökad standardisering och samordning av digitalisering av kulturarvet skulle kunna avhjälpa vissa av problemen som de digitaliserande institutionerna kan stöta på.²⁹

I magisteruppsatsen *Tillgängliggörande och bevarande av raritetssamlingar* från 2006 undersöker Camilla Hertil Lindelöw och Sara Parmhed hur företrädare för valda universitetsbibliotek ser på bevarande och tillgängliggörande av sina raritetssamlingar.³⁰ I undersökningen framkommer att de två undersökta biblioteken, Uppsala universitetsbibliotek och Stockholms universitetsbibliotek, ser digitalisering som en stor möjlighet för både tillgängliggörande och bevarande av raritetssamlingarna, men även Lindelöw och Parmhed menar att det saknas samordning och tillräckliga finansiella möjligheter för en mer omfattande digitalisering, och att frågan kring långtidslagring av det digitala materialet inte var löst när undersökningen gjordes.³¹

I uppsatsen *Talar samlingarna?* från 2010 undersöker Ellinor Petersen hur bibliotekarierna på nationalbiblioteken i Sverige, Norge, Danmark och Finland lär sig de unika samlingarna och vilka implicita kunskaper som finns om dem, samt hur den kunskapen lärs ut och förs vidare. Vidare undersöker Petersen skillnaden mellan en fysisk och en digitaliserad samling, eftersom förutsättningarna för att lära sig en samling ser olika ut beroende på om den är digitaliserad eller inte.³²

I uppsatsen *Att skapa en digital samling* från 2012 undersöker Liselott Jensen utifrån Ingrid Masons teori om kulturella informationsstandarder vilka social- och ekonomipolitiska faktorer som ledde fram till att Kungliga biblioteket valde att inte följa de riktlinjer som presenterades i den så kallade Digsam-rapporten från 2005.³³ Digsam, eller *Digitalisering och dess samordning inom KB* som projektet hette fullt utläst, var ett internt projekt inom Kungliga biblioteket åren 2003-2005 som hade som mål att utreda vilka verktyg som skulle behövas för att KB skulle kunna genomföra större digitaliseringsprojekt och hur sådana skulle kunna komma att påverka KB:s organisation. Delmålen var bland annat att ta fram riktlinjer för digitaliseringsarbetet på KB vad gällde till exempel urvalskriterier och teknik samt att initiera ett nationellt samarbete mellan digitaliserande forskningsbibliotek i Sverige.³⁴

Jensen tittade på vilka faktorer, både interna och externa, som kan ha påverkat KB:s val att inte använda sig av riktlinjerna från Digsam. Till de interna

²⁹ Johansson, J. (2008), *Mellan råd och praktik – en studie av åtta folkbiblioteks digitaliseringsprojekt*.

³⁰ Hertil Lindelöw, C. & Parmhed, S. (2006), *Tillgängliggörande och bevarande av raritetssamlingar*.

³¹ Hertil Lindelöw, C. & Parmhed, S. (2006), *Tillgängliggörande och bevarande av raritetssamlingar*.

³² Petersen, E. (2010), *Talar samlingarna?*.

³³ Jensen, L. (2012), *Att skapa en digital samling*.

³⁴ Scherman, A. & Björk, L. (2005), *Digsam [Elektronisk resurs]*, s. 15.

faktorerna räknar Jensen till exempel den egna organisationen och ledningen, och till de externa räknas KB:s uppdrag som nationalbibliotek och deras tilldelning av resurser. Jensen har även tittat på vilka kriterier som styrde KB:s digitaliseringsarbete när undersökningen gjordes, och vilken påverkan det kan ha haft på andra biblioteksinstitutioner i Sverige att KB valde att inte följa de riktlinjer som arbetats fram.

Det är med inspiration av Jensens undersökning av Kungliga biblioteket och deras val att inte använda sig av riktlinjerna i Digsam-rapporten som jag har valt att utgå från Ingrid Masons teori om kulturella informationsstandarder i förhållande till ett digitalt kulturarv. Här följer en presentation av Masons teori och hur den är tänkt att användas i föreliggande uppsats.

Teoretiska utgångspunkter

De teoretiska ramar jag valt att utgå ifrån i den här uppsatsen är hämtade från Ingrid Masons artikel *Cultural information standards – Political territory and rich rewards* och de informationsstandarder och dess sociala och ekonomiska förutsättningar som hon presenterar där.³⁵

Mason menar att informationsstandarder borgar för en fungerande infrastruktur för samlande, bevarande och tillgång till ett digitalt kulturarv och att det i sin tur skapar förutsättningar för tillgång och närhet till kulturarvet, och även resurser för till exempel utbildning och nöjen och en större närhet till det egna och andras kulturarv. Informationsstandarderna bestämmer vad som samlas, det vill säga urvalsprinciper och riktlinjer, och hur samlingen sedan bevaras och görs tillgänglig.³⁶

Dessa standarder verkar enligt Mason på två nivåer, dels den intellektuella tillgången till kulturarvet, dels den fysiska tillgången till det.³⁷ Här väljer jag att använda mig av begreppet *fysisk tillgång* trots att det rör sig om digitala kopior av originalmaterialet och inte, såvida det inte skrivs ut, något som faktiskt går att ta på. Jag väljer istället att ta fasta på att den digitala kopian, även om den bara finns tillgänglig i virtuell form, ändå kan användas på samma sätt som det faktiskt fysiska originalmaterialet. Virtuell tillgång till kulturarvet ger både intellektuell och fysisk tillgång genom att göra både dess metadata och själva föremålet, som en digital kopia av det, tillgängligt via internet. Den intellektuella tillgången innebär kunskap om samlingarna genom dess metadata och den fysiska tillgången är interaktionen med själva föremålet.

Mason menar att informationsstandarder är sociopolitiska till sin natur, vilket innebär att de hela tiden utvecklas och omprövas i den kontext där de blir till och

³⁵ Mason, I. (2007), "Cultural information standards – political territory and rich rewards".

³⁶ Mason, I. (2007), "Cultural information standards – political territory and rich rewards", s. 223.

³⁷ Mason, I. (2007), "Cultural information standards – political territory and rich rewards", s. 223.

att den rådande synen på information är viktig för hur informationsstandarderna bildas och ser ut. Mason ställer frågorna om varför ett digitalt kulturarv ska skapas och göras tillgängligt och vilken social och ekonomisk effekt en ökad tillgång kan få. Hon menar vidare att diskussionen hittills nästan enbart rört den grundläggande frågan om att skapa och koordinera de digitala samlingarna och bevarandet av dem, men inte de sociopolitiska konsekvenserna av en ökad tillgång till ett digitalt kulturarv eller de sociopolitiska drivkrafterna bakom ett bevarande av det. Kanske, skriver Mason, för att de sociala värderingarna är så integrerade i de kulturella praktikerna att de ses som självklara och därför inte tas upp för diskussion, men Mason menar vidare att det nya, digitala sättet att samla, bevara och ge tillgång till kulturarvet utmanar befintliga sociopolitiska strukturer och att faktumet att sociala och ekonomiska krafter ofta är på kollisionskurs med varandra också det är en källa till spänningar. Det som är socialt accepterat och möjligt i den fysiska världen kanske inte är det när det gäller den virtuella, och tvärt om.³⁸

Vilka är då fördelarna med virtuell tillgång till det digitala kulturarvet? Enligt Mason är fördelarna många och hon nämner bland annat att en virtuell tillgång förstärker den fysiska närvaron av kulturarvet, ökar tillgången både inom och utom kulturarvsinstitutionerna och skapar ett digitalt interaktivt förhållande med kulturarvet. Samtidigt menar hon att vi fortfarande inte fullt ut förstår vilken social och ekonomisk påverkan som ett digitalt kulturarv kan ha. Enligt Mason finns en risk att ekonomiska krav kan innebära begränsningar i digitaliseringsarbetet, och att ekonomiska drivkrafter bakom utvecklingen av informationsstandarder kan minska och förringa möjligheterna för ett digitalt kulturarv att ha ett stort både socialt och ekonomiskt värde.³⁹

Kulturella informationsstandarder enligt Ingrid Mason

Mason delar in de kulturella informationsstandarderna i tre delar som var för sig behandlar rutiner, terminologi och dokumentation, och tekniska förutsättningar.

Den första aspekten, som Mason kallar *curatorial*, behandlar rutiner och riktlinjer kring urvalet, alltså vad som blir kulturarv och varför just det blir och betraktas som kulturarv. Dessa riktlinjer ligger till grund för tolkningen av sociala fenomen som i sin tur representerar vad som blir kulturarv. Samlings- och bevarandepraktiker har skrivits om och inkorporerat nya aspekter av urvalet av digitalt kulturarv, men skapande av det digitala kulturarvet blir också problematiskt eftersom tekniken fortfarande inte är fullt utvecklad och ett nytt sätt att samla och bevara kulturarv kräver att redan knappa resurser omfördelas.⁴⁰

---

³⁸ Mason, I. (2007), "Cultural information standards – political territory and rich rewards", s. 228 ff.

³⁹ Mason, I. (2007), "Cultural information standards – political territory and rich rewards", s. 227 ff.

⁴⁰ Mason, I. (2007), "Cultural information standards – political territory and rich rewards", s. 224.

Den andra aspekten, som Mason kallar *semantic*, rör det som ger intellektuell tillgång till kulturarvet, till exempel kontrollerade vokabulär, ämnesord och olika dokumentationspraktiker. Utvecklingen, underhållet och användningen av sådana dokumentationspraktiker skapar tillgång till olika informationskällor och i olika sociopolitiska kontexter. Dokumentationspraktiker kan beskriva olika typer av material och skiljer sig åt beroende på hur materialet ser ut. Mason menar att en grov uppdelning kan göras mellan musei- och arkivinstitutioner, där proveniens och sammanhang kan sägas vara viktigare, och bibliografiska beskrivningar där publiceringsstandarder är viktigare.⁴¹ För den här uppsatsen och dess ämne kan det dock vara värt att tänka på att sammanhang och proveniens även kan spela en stor roll för biblioteksmaterial och anledningen att digitalisera det samma.⁴²

Den tredje delen av Masons informationsstandarder, som kallas *technical*, rör tekniska standarder och hur olika typer av databaser, metadata och gränssnitt påverkar det digitala kulturarvet och rör därmed den fysiska tillgången till det. Den fysiska tillgången är beroende av olika former av tekniska metadata och av hur lagringen och tillgången genom databaser går till. Digitalt bevarande är enligt Mason möjligt genom nya tekniska standarder som ger en långvarig tillgång till det digitala kulturarvet.⁴³

Masons text handlar om hur och varför gemensamma informationsstandarder bör utvecklas och vilka fördelar, både ekonomiska och sociala, ett digitalt kulturarv kan ha. Sådana standarder saknas i Sverige idag, samtidigt som digitalisering av biblioteksmaterial ändå pågår på många av biblioteksinstitutionerna runt om i landet. Därför har jag valt att använda mig av Masons text för att undersöka hur biblioteken och deras företrädare ser på digitalisering, varför biblioteksmaterial bör digitaliseras och hur det ska gå till på bästa och mest effektiva sätt. Jag har valt att ta fasta på Masons indelning av informationsstandarderna i tre delar, men vidgat dem för att kunna få med aspekter som jag menar också rör intellektuell och fysisk tillgång till ett digitaliserat kulturarvs-material.

Syfte och frågeställningar

Med hjälp av Masons teori om informationsstandarder, deras uppbyggnad och sociopolitiska natur är syftet med uppsatsen att inventera och undersöka vilka attityder som finns gentemot digitalisering och digitaliseringsprocesser hos personer som är verksamma vid olika biblioteksinstitutioner i Sverige och hur biblioteken skapar sina egna standarder och riktlinjer. För att biblioteken, trots avsaknad av egentliga standarder och riktlinjer, ska kunna genomföra sina olika

⁴¹ Mason, I. (2007), "Cultural information standards – political territory and rich rewards", s. 224–225.

⁴² Sjökvist, P. (2012), "Den unika boken".

⁴³ Mason, I. (2007), "Cultural information standards – political territory and rich rewards", s. 225.

digitaliseringsprojekt behöver de använda en form av egna standarder och riktlinjer, helt eller delvis utvecklade på egen hand och efter egna erfarenheter. Det är dessa riktlinjer och tankarna bakom dem som jag har valt att göra min undersökning om med Masons begrepp som ram. Vidare vill jag undersöka i vilken utsträckning som de sociopolitiska och -ekonomiska faktorer som Mason tar upp i sin artikel kan återfinnas i de attityderna och riktlinjerna.

Till min hjälp har jag utifrån Masons uppdelning av informationsstandarderna i tre olika aspekter formulerat frågeställningar jag hoppas kunna besvara. Frågeställningarna är:

- Vilka attityder kan återfinnas hos respondenterna vid de undersökta biblioteksinstitutionerna vad gäller motiv bakom digitalisering och hur urvalet av vad som ska digitaliseras görs?
- Vilka attityder kan återfinnas hos respondenterna vid de undersökta biblioteksinstitutionerna vad gäller intellektuell tillgång till de digitala samlingarna?
- Vilka attityder kan återfinnas hos respondenterna vid de undersökta biblioteksinstitutionerna vad gäller fysisk tillgång till de digitala samlingarna?
- I vilken utsträckning kan de sociopolitiska och -ekonomiska faktorer som Mason redogör för återfinnas i attityderna hos respondenterna?

Metod och material

Metoden som använts för att besvara frågeställningarna i den här uppsatsen är kvalitativa intervjuer, och intervjuer har gjorts med anställda vid åtta olika biblioteksinstitutioner i Sverige. Under rubriken *Avgränsning* redogörs närmare för valet av just bibliotek och bibliotekstyp som undersökningsobjekt.

Alla intervjuade är inte bibliotekarier, men gemensamt för dem är att de alla arbetar med digitalisering av biblioteksmaterial på ett eller annat sätt och är väl insatta i digitaliseringsprocesserna på de aktuella biblioteken. Biblioteken som respondenterna arbetar vid skiljer sig mycket åt vad gäller till exempel storlek, typ av samlingar och ekonomiska och personella förutsättningar, men eftersom de alla arbetar med digitalisering av biblioteksmaterial ställs de i stor utsträckning inför samma frågor och problem under digitaliseringsarbetets gång.

Jan Trost menar att det är syftet med studien som ska avgöra vilken metod som används och eftersom syftet med den här undersökningen är att inventera vilka attityder som finns gentemot digitalisering av biblioteksmaterial hos de intervjuade passar en kvalitativ intervjustudie mycket bra. Trost menar vidare att ”om frågeställningen [...] gäller att förstå eller att hitta mönster så skall man göra

en kvalitativ studie”⁴⁴ och att ”det [gäller] att se verkligheten som den vi intervjuar ser den för att sedan tolka vad det kan innebära sett ur det givna teoretiska perspektivet och den angivna situationen”⁴⁵ vilket kan sägas passa bra in på den här studien och det jag vill undersöka med den.

Det finns flera sätt att genomföra intervjuer på och intervjuerna i den här undersökningen är vad Jan Trost kallar *strukturerade*, det vill säga att de handlar enbart om ett område och inte flera, och i det här fallet är det området alltså digitalisering av biblioteksmaterial. Trost menar att termen *strukturerad* kan vara problematisk i sammanhanget eftersom den även kan syfta till att förklara huruvida intervjufrågorna har fasta svarsalternativ eller inte, där frågorna i en strukturerad intervju har fasta svarsalternativ och frågorna i en ostrukturerad intervju inte har det, utan frågorna i en sådan är istället öppna och låter den intervjuade själv formulera sina svar.

Frågorna som ställts till respondenterna i den här undersökningen har inga fasta svarsalternativ eftersom de behandlar digitalisering på ett brett plan och är öppna för tolkning för respondenterna. Jag har valt att använda begreppen på samma sätt som Trosts gör och kallar därför intervjuerna jag gjort för *strukturerade* med *öppna frågor*.⁴⁶

Frågorna till respondenterna är formulerade efter den definition och beskrivning av begreppet *digitalisering* som redogörs för under rubriken *Vad är digitalisering?* och berör således hela processen från motiven bakom digitalisering till den slutgiltiga presentationen av det digitaliserade materialet. Respondenterna har även fått möjlighet att själva lägga till sådant som de ansett saknats bland frågorna. Frågorna ligger även som en bilaga till den här uppsatsen.

Det är inte bara graden av struktur som kan skilja mellan olika intervjuer, utan de kan också vara mer eller mindre *standardiserade*. Standard innebär ”avsaknad av variation”,⁴⁷ alltså att alla intervjuer i en intervjustudie med hög grad av standardisering görs under så lika förutsättningar som möjligt. Det betyder till exempel att frågorna ska ställas på exakt samma sätt till alla respondenter med samma betoningar och samma formuleringar av frågorna.⁴⁸

Föreliggande undersökning har en viss grad av standardisering, eftersom frågorna varit klart formulerade innan, och alla respondenter fått möjlighet att läsa dem i förväg. Alla intervjuer är även gjorda med samma teknik, via telefon, men sedan följer intervjuerna snarare ett mönster av låg standardisering. Respondenterna har i stort sett själva bestämt i vilken ordning som frågorna besvarats och följdfrågor har formulerats efterhand. Vissa respondenter har även

---

⁴⁴ Trost, J. (2010), *Kvalitativa intervjuer*, s. 32.

⁴⁵ Trost, J. (2010), *Kvalitativa intervjuer*, s. 33.

⁴⁶ Trost, J. (2010), *Kvalitativa intervjuer*, s. 40 ff.

⁴⁷ Trost, J. (2010), *Kvalitativa intervjuer*, s. 39.

⁴⁸ Trost, J. (2010), *Kvalitativa intervjuer*, s. 39.

kontaktats flera gånger, via e-post eller telefon, för att kunna klargöra vissa saker där frågetecken uppstått efterhand som informanternas svar analyserats.

Intervjuerna i den här undersökningen är alltså gjorda över telefon och inspelade. Sedan är de transkriberade för att användas som källmaterial i den transkriberade formen. Transkriberingen kommer jag att beröra längre fram, men först vill jag redogöra för intervjuformen, alltså *telefonintervjuer*.

Jan Trost menar att intervjuer över telefon fungerar bäst om de har en hög grad av standardisering, eftersom de inte lämpar sig för mer djupgående frågor och svar.⁴⁹ Som nämnts ovan har intervjuerna som gjorts till den här undersökningen en låg grad av standardisering, men de är ändå gjorda över telefon. En fördel som intervjuer gjorda ansikte mot ansikte hade kunnat bjuda på är att det ger möjlighet att studera informanternas kroppsspråk och gester till exempel, för att se om de kan understryka eller motsäga det som respondenterna säger. Trost menar dock att den här typen av information som respondenterna kan ge inte ska övertolkas, utan istället tolkas med måtta.⁵⁰

Möjligheten att utläsa informanternas kroppsspråk har i den här undersökningen fått stå tillbaka för urvalet av personer att intervjuas. Målet har varit att få en spridning bland respondenterna vad gäller till exempel typ av bibliotek och organisation kring dem, och typ av samlingar på biblioteken. En viktig variabel har naturligtvis också varit att biblioteken ska driva någon typ av digitaliseringsverksamhet.

För att få den här spridningen finns respondenterna spridda över hela Sverige och omfattningen av den här undersökningen har inte tillåtit resor över landet för att genomföra intervjuerna, vilket jag inte heller anser är nödvändigt för att få ett tillförlitligt resultat. Jag menar att undersökningens ämne inte är av den natur som kan innebära motsägelser mellan informanternas svar och deras kroppsspråk.

Jan Trost tar upp flera olika sätt att arbeta med bearbetningen av det insamlade materialet.⁵¹ Det material som ligger till grund för den här uppsatsen är bland annat inspelade intervjuer med de åtta olika respondenterna och det sätt som jag valt som bearbetningsmetod är att valda delar av de inspelade intervjuerna är transkriberade. Att skriva ner exakt vad som sägs under intervjuerna är ett tidskrävande arbete och att enbart transkribera de delar som är av intresse för undersökningen effektiviserar arbetet samtidigt som det ändå ger möjlighet att citera i undersökningskapitlet för att belägga mina tolkningar. Övrigt material är anteckningar gjorda under intervjuerna och e-postkorrespondens med respondenterna.

För att underlätta analysen och tolkningen av svaren på frågorna har Ingrid Masons teori om kulturella informationsstandarder funnits med under hela arbetet, från formuleringen av frågorna till tolkningen av svaren.

⁴⁹ Trost, J. (2010), *Kvalitativa intervjuer*, s.42.

⁵⁰ Trost, J. (2010), *Kvalitativa intervjuer*, s. 95.

⁵¹ Trost, J. (2010), *Kvalitativa intervjuer*, s.149 f.

Avgränsning

I mångt och mycket är de tre kulturarvssektorerna arkiv, bibliotek och museer väldigt lika varandra och därmed också frågorna, problemen och fördelarna som rör digitalisering av deras material. Alla tre är kulturarvs-, bevarande-, och förmedlingsinstitutioner som gör urval och arbetar med att organisera och registrera sitt material för att det ska gå att hitta och använda. Det finns också olikheter kulturarvssektorerna emellan och jag har valt att i den här uppsatsen undersöka attityderna och inställningarna till digitalisering inom en av de tre sektorerna, bibliotekssektorn. Olikheterna rör sig till exempel om hur institutionerna är organiserade och vilken typ av material de samlar och hur det registreras.⁵²

Jag har valt att undersöka bibliotekssektorn och de attityder som kan återfinnas gentemot digitalisering där, eftersom biblioteken samlar tryckt material som finns i flera exemplar och därmed ställs inför frågor som inte är aktuella för arkiv eller museer. Gränsen mellan de tre olika typerna av material är dock ibland svår, för att inte säga omöjlig, att dra och flera av de bibliotek som respondenterna jag intervjuat arbetar vid innehar och digitaliserar även sådant som klassas som arkivmaterial och ibland även sådant som skulle kunna kallas museiföremål. I undersökningen ingår universitetsbibliotek, stiftsbibliotek och specialbibliotek, och alltså finns inte folkbibliotek representerade i den här undersökningen. Detta för att de undersökta bibliotekstyperna i större utsträckning handhar och digitaliserar unikt och ömtåligt material, vilket skapar speciella problem och frågor för biblioteken.

Digitaliseringsfrågan kan röra två olika sorters digitalt material, dels sådant som så att säga fötts digitalt, alltså material som skapats i digital form och enbart finns i digital form och som därför saknar en fysisk förlaga, dels tryckt eller handskrivet material som efter skanning eller fotografering fått en digital kopia. Frågor som rör lagring, gränssnitt och plattformar för presentation och tillgängliggörande är i stort sett gemensamma för de två olika varianterna av digitalt material, men jag har valt att undersöka material som digitaliserats efter en fysisk förlaga. Jag har gjort det valet eftersom det är en än mer komplex verksamhet och fler problemområden kan tillkomma till en sådan digitalisering. Det kan till exempel röra sig om urval av vad som ska digitaliseras, kostnader för själva bildfångsten och risken att skada eller förstöra originaldokumentet.

---

⁵² Almerud, P. (2000), ”ABM eller A, B och M?”, s. 14.

Undersökning

I föreliggande undersökningskapitel har jag valt att presentera mina resultat tematiskt uppdelade efter Ingrid Masons uppdelning av informationsstandarder som *curatorial*, *semantic* och *technical*.

Även frågorna jag ställt till respondenterna är sorterade enligt samma modell och rör således områdena vad som anses tillhöra det digitala kulturarvet, vilket i det här fallet innebär hur urvalet görs och varför biblioteks material alls ska digitaliseras, hur den intellektuella och den fysiska tillgången till det digitala materialet ska säkerställas.

Olika respondenter ger naturligtvis olika svar och på vissa områden går svaren och sätten att se på digitalisering in i varandra helt eller delvis och kan därför ibland vara svåra att hålla isär. Jag har dock valt att presentera och diskutera de olika aspekterna under de rubriker där jag tycker att de passar in, eftersom det är viktigt att belysa alla de olika aspekter som kan rymmas i ett digitaliseringsprojekt, även om det kan ge upphov till vad som kan uppfattas som upprepningar.

Curatorial

Varför ska då biblioteksmaterial digitaliseras och hur görs urvalet av vad som blir en digital samling? Många av de aspekter som tas upp vad som gäller frågan om motiven bakom en digitalisering kommer även att behandlas längre fram i uppsatsen eftersom motiven bakom vissa av bibliotekens digitaliseringsprojekt rör de andra två aspekterna av Masons informationsstandarder. Jag väljer ändå att presentera dem översiktligt här eftersom de är en viktig del i frågan om vad som blir digitalt kulturarv och varför det blir det. Den här delen av informationsstandarderna som Mason beskriver kan ses som en övergripande aspekt av informationsstandarderna, eftersom den behandlar så grundläggande delar som motiven bakom en digitalisering.

Motiven bakom digitalisering

Tillgängliggörande

Flera av respondenterna menar att det är *tillgängliggörandet* som är den främsta anledningen till att digitalisera biblioteksmaterial, men det finns flera olika sätt att se på hur biblioteksmaterial blir mer tillgängligt genom digitalisering. Som exempel på det svarar en av respondenterna på frågan om varför biblioteksmaterial ska digitaliseras att:

[d]et är ju för att öka tillgängligheten på biblioteksmaterialet och det kan man se på olika sätt. Ett sätt kan ju vara att [...] det biblioteksmaterialet som redan är tillgängligt i dag, som tryckta böcker [...], kan bli mer tillgängligt genom att det finns i elektronisk form för de som föredrar det.⁵³

En annan aspekt på den typen av tillgänglighet genom digitalisering är att det går att komma åt att läsa materialet var man än befinner sig i världen. En av respondenterna berättar att det är lätt att som glesbygdsbo själv se fördelarna med att inte behöva lägga tid på att ta sig till biblioteket.⁵⁴ Biblioteksanvändaren blir inte längre beroende av att komma till biblioteksinstitutionen för att titta på biblioteksmaterialet, utan kan sitta hemma, på arbetsplatsen eller var det passar henne bäst och komma åt materialet via webben. Att biblioteksmaterialet finns tillgängligt på webben sparar inte bara tid för användaren, utan det innebär också att användaren slipper mycket arbete och besvär, enligt en respondent som uttrycker det som att:

jag skulle säga att det handlar [...] mycket om att det underlättar tillgängliggörandet av det. [...] Vi har inga stora lärosäten som har jättemycket humanioraforskning i närheten, [...] utan ska de få tillgång till vårt material så måste de resa hit, ska de studera det i flera dagar så krävs det jättemycket arbete i form [...] av pengar och logi och så vidare.⁵⁵

Sådant material som i sin originalform inte lånas ut annat än som läsesalslån, alltså där låntagaren enbart får titta på materialet i bibliotekets läsesal eller motsvarande och inte kan låna hem det, kan genom digitalisering bli tillgängligt på ett enklare sätt för de biblioteksanvändare som inte kan eller vill ta sig till biblioteket. En av respondenterna beskriver digitalisering som att:

det är ju också ett sätt att utvidga läsesalen lite grann. Material [som] vanligtvis bara kan visas i läsesalen [...] kan ju då plötsligt bli elektronisk [...] och då får man ju också en utökad tillgänglighet på det.⁵⁶

⁵³ Respondent C, intervju, 2013-02-26.

⁵⁴ Respondent E, intervju, 2013-03-01.

⁵⁵ Respondent G, intervju, 2013-03-04.

⁵⁶ Respondent C, intervju, 2013-02-26.

Digitalisering skapar också en tillgänglighet till material som är i så pass dåligt skick att det inte kan beställas fram alls eller är allt för stöldbegärligt för att tas fram ur magasinen, även om biblioteksanvändaren skulle ta sig till biblioteket. En av respondenterna berättar att de allra flesta som vill titta på deras äldre biblioteksmaterial, som inte kan lånas ut via fjärrlån eftersom det till exempel är för unikt och värdefullt eller för skört, kommer från andra delar av Sverige och världen och att digitalisering då är det enda sättet att göra materialet tillgängligt för dem som vill använda det.⁵⁷ En annan av respondenterna uttrycker det som att det

finns [...] biblioteksresurser, till exempel, som är spärrade för utlån därför att de är stöldbegärliga eller att de är slitna eller att de [...] inte [går] att hantera som ett fysisk material i låneprocessen och då kan ju de plötsligt bli tillgängliga. [...] [D]et finns samlingar som man inte vill låna ut just därför att man vet att man stjälar dem även om det går till läsesal.⁵⁸

Utan möjligheten att digitalisera materialet skulle stora delar av samlingarna alltså inte vara tillgängliga för många av dem som vill använda materialet. Ytterligare en respondent är inne på samma spår och menar att:

det är helt enkelt material som väldigt sällan används över huvudet taget kan vi på det här sättet lyfta fram, det är anledningen till att vi satsat ganska mycket på fotosamlingar här [...], därför att de är efterfrågade men är också väldigt svåra att komma åt.⁵⁹

Tillgängliggörande kan också innebära att materialet blir sökbart på ett nytt och enklare sätt, och att sökningar i det kan göras via nätet vilket innebär att biblioteksanvändaren inte längre behöver komma till biblioteket för att se vad som finns i samlingarna. Flera respondenter tar upp att digitalisering inte enbart behöver innebära att digitala kopior skapas av själva böckerna utan att digitalisering av bibliotekskatalogerna också är en viktig del i digitalt tillgängliggörande.⁶⁰ Den här aspekten av digitalisering kommer att redogöras för närmare under rubrikerna *Semantic* och *Ökad kunskap om samlingarna*.

Bevarande

En annan anledning till att digitalisera biblioteksmaterial som framkommer i svaren på intervjufrågorna är att det finns en *bevarandeaspekt* i digitaliseringen. Som redan framkommit under rubriken *Tillgängliggörande* kan digitalisering vara ett sätt att kunna tillgängliggöra till exempel skört och stöldbegärligt material för användarna, vilket i förlängningen också innebär att digitalisering blir ett sätt att bevara sådant material. En respondent uttrycker det som att ”det är de två

⁵⁷ Respondent D, intervju, 2013-02-27.

⁵⁸ Respondent C, intervju, 2013-02-26.

⁵⁹ Respondent F, intervju, 2013-03-05.

⁶⁰ Respondent A, intervju, 2013-02-14 och respondent D, intervju, 2013-02-27.

huvudspåren som vi går efter, tillgänglighet och bevarande, som naturligtvis hänger ihop väldigt mycket.”⁶¹

När det gäller bevarandenaspekten nämns ofta äldre, unikt och ömtåligt material, som ”blir lättare att hantera, helt enkelt” enligt en respondent.⁶² En annan menar att när det kommer till bibliotekets handskrifter som används om och om igen och som riskerar att falla sönder ”är digitaliseringen vår räddning helt enkelt.”⁶³

Även om unikt och äldre material ofta kommer på tal först när bevarandenaspekten tas upp är det inte den enda typ av material som kan bevaras genom digitalisering. Flera respondenter nämner istället dagstidningar som det som borde prioriteras vid digitalisering, eftersom det äldre materialet är gjort med andra tekniker som gör att det håller bättre, och en respondent uttrycker det som att ”nyser man i närheten, så smulas de sönder,”⁶⁴ när dagspress av äldre datum kommer på tal. En annan respondent menar att:

[Dagstidningar] är trycka på ett papper som inte är gjort att hålla mer än en dag eller en vecka [...], så ska man göra riktiga bevarandeåtgärder på biblioteken och bevara materialet, så ska man lägga alla resurser på tidningar och tidskrifter, utan tvekan,⁶⁵

Ytterligare en respondent säger när bevarandenaspekten av digitalisering kommer på tal att:

[v]i har ju väldigt mycket material där man använde syrapapper, och det är från den här perioden vi har största delen av våra dagstidningar. [P]appret är väldigt, väldigt skört och man vill ju naturligtvis bevara det här för eftervärlden. [...] Det är en superlyckad kombination att digitalisera just dagspress. Vi har ju naturligtvis också pergament som är i dålig kondition och som bryts sönder och blir små bitar, men i mycket mindre utsträckning än papper.⁶⁶

En respondent menar att det äldsta och vanligaste sättet att bevara saker på är att göra en kopia av dem, och det gäller biblioteksmaterial likaväl som andra saker. Om originalet förgås kan kopian tillslut vara det som finns kvar och därmed den enda kvarvarande källan till innehållet i materialet. I de fallen kommer originalet inte att finnas kvar för all framtid, men informationen som materialet innehåller kommer ändå att kunna bevaras för kommande generationer.⁶⁷ En annan av respondenterna är inne på samma spår och säger att:

om man pratar om bevarandedigitalisering så det man bevarar är ju inte det fysiska objektet utan informationen, och en avbildning av det helt enkelt. [...] Vad det gäller en raritet så är det inget problem, för en raritet finns ofta kvar och din digitala kopia finns kvar. Vad det

⁶¹ Respondent F, intervju, 2013-03-05.

⁶² Respondent C, intervju, 2013-02-26.

⁶³ Respondent F, intervju, 2013-03-05.

⁶⁴ Respondent G, intervju, 2013-03-04.

⁶⁵ Respondent C, intervju, 2013-02-26.

⁶⁶ Respondent H, intervju, 2013-04-03.

⁶⁷ Respondent B, intervju, 2013-02-20.

gäller en tidning så kan det faktiskt vara så att den försvinner, den går inte att hantera sedan. Då blir det som du har kvar den digitala kopian.⁶⁸

Som nämns ovan kan tillgänglighets- och bevarandenaspekterna alltså gå hand i hand vad gäller digitalisering och motiven bakom dem, alltså att digitaliseringen blir ett sätt att tillgängliggöra ömtåligt material som istället för att hanteras av bibliotekspersonal och -användare kan ligga kvar i rätt ljusförhållanden och temperatur i magasinerna. Digitalisering kan också vara ett sätt att bevara sådant som riskerar att förstöras även om materialet inte hanteras av bibliotekarier eller användare.

Något som flera respondenter tar upp som en bieffekt av digitalisering som de menar att man kanske inte alltid tänker på i första hand men som nämnts här ovan, är att en digitalisering kan fungera som en marknadsföring av enskilda verk, samlingar eller av hela biblioteket eller den organisation där biblioteket ingår. De positiva effekterna av marknadsföringsaspekten kommer att diskuteras under nästa rubrik, och här följer en redogörelse av de negativa effekter som digitalisering som en eventuell marknadsföring av materialet kan ha för bevarandet av det samma.

När ett biblioteksmaterial digitaliseras blir det mer synligt för användarna genom exponering på till exempel en hemsida, och flera respondenter tar upp frågan om digitalisering verkligen minskar efterfrågan, och därmed också slitaget, på originalmaterialet, eller om digitaliseringen medför att den fysiska förlagan snarare efterfrågas mer.⁶⁹

Det beror ju lite på vad syftet är för den som efterfrågar materialet också. Digitalisering tillfredsställer ju ett intresse för text och bild, men om det kommer någon hit som vill titta på bokband eller någonting sådant då fungerar ju inte digitalisering. Det finns ju olika typer av forskning.⁷⁰

Bilden av att digitalisering av ett ömtåligt material måste medföra att även originalet efterfrågas mer är dock inte ensidig och en respondent menar att det schablonmässigt sägs att digitalisering av äldre och värdefullt material fungerar som en marknadsföring av materialet och göra så att originalet används istället för att den digitala kopian. Respondenten menar vidare att systemen kan bli bättre på att säga till att det finns en digital kopia som ska användas och att kopiorna måste vara så pass bra att de i stort sett kan användas på samma sätt som originalet.⁷¹ Andra menar att det redan i dag finns klara regler som styr vad som plockas upp ur magasinerna och inte, och att samma restriktioner gäller oavsett om materialet är digitaliserat eller inte.⁷²

⁶⁸ Respondent C, intervju, 2013-02-26.

⁶⁹ Respondent A, intervju, 2013-02-14 och respondent E, intervju, 2013-03-05.

⁷⁰ Respondent A, intervju, 2013-04-24.

⁷¹ Respondent B, intervju, 2013-02-20.

⁷² Respondent A, intervju 2013-04-24.

Med en digitalisering får biblioteket ytterligare ett alternativ till hemlån, som dessutom kan vara väldigt enkelt att hänvisa till. En respondent menar att:

[...] [D]å får man väga hemlån, läsesalslån, digital kopia. [...] Och har man det digitalt så behöver man inte varje gång det efterfrågas ställa sig och skanna eller kopiera sidorna, utan då har man den redan liggande och man kan ge en länk till det man redan har. Så du ser, det är bara fördelar!⁷³

Ytterligare ett exempel på det uttrycks av en respondent som säger att:

[s]ådant som de har digitaliserat ska man ha särskilda skäl för att ta fram originalen. Redan i dag har man ju regler för hemlån eller läsesalslån. [...] Kan man då införa bestämmelsen den här finns digital, ska du ta fram den fysiska boken så ska du ha särskilda skäl, det vill säga du är inte bara ute efter att se texten. [...] Det kanske är forskare som inte är ute efter själva texten, utan vill bedöma färgpigment, papperskvalitet eller vad de nu är ute efter, och då ska man såklart kunna få fram den, men vill man läsa och tolka texten så ska man ju då kunna säga nej.⁷⁴

Marknadsföring

En annan aspekt är alltså att digitalisering kan fungera som en *marknadsföring* av biblioteket, enskilda verk eller en hel samling. Genom ett digitaliseringsprojekt kan biblioteket och dess verksamhet göras synliga på ett nytt sätt och för en bredare allmänhet och på så sätt nå ut till nya grupper av användare och låntagare. Marknadsföringsaspekten nämns inte som det primära motivet bakom bibliotekens val att digitalisera, utan ses mer som någonting som följer med på köpet i och med en digitalisering.

Att digitalisera och lägga ut vissa valda delar av ett känt, unikt eller kanske ovanligt vackert verk eller en samling förekommer ofta och ett par av respondenterna berättar att de digitaliserar och lägger ut smakprov ur samlingarna och att det leder till att en samling eller ett material kan upptäckas och efterfrågas av fler.⁷⁵ ”Så fort någonting syns så kommer frågor. [...] Har ni liknande? [...] Det gäller samma sak om man katalogiserar och syns i *Libris*, [...] då kommer också mer frågor om liknande material,”⁷⁶ som respondenten uttrycker det. Samma respondent säger att ”[d]et är ju [...] äldre samlingar här som i stort sett varit helt döda, men det har börjar hända så mycket kring dem för att folk hittar hit, [...] så det har verkligen hänt jättemycket där”⁷⁷ och respondenten fortsätter och säger att ”[j]ag ser ju det här som en del av en överlevnad för sådana här små orter så att säga, det är ju inte samlingen som är liten, utan det är institutionen”⁷⁸

Tanken att digitaliseringen och synliggörandet av biblioteksmaterial inte bara är till gagn för själva biblioteket återkommer hos flera respondenter och en säger

⁷³ Respondent E, intervju, 2013-03-01.

⁷⁴ Respondent E, intervju, 2013-03-01.

⁷⁵ Respondent A, intervju, 2013-02-14 och respondent H, intervju, 2013-04-03.

⁷⁶ Respondent D, intervju, 2013-02-27.

⁷⁷ Respondent D, intervju, 2013-02-27.

⁷⁸ Respondent D, intervju, 2013-02-27.

”att just vad gäller digitaliseringen inom avhandlingar, så är det ju inte bara marknadsföring för biblioteket utan för hela universitetet, lärosätets forskare och institutioner.”⁷⁹

Det framkommer dock under intervjuerna att flera av respondenterna menar att bibliotek kan driva digitaliseringsprojekt av just marknadsförings- eller prestigeskäl och att det är både på gott och ont. En respondent säger att:

[D]et finns också en väldigt stor prestige i detta med digitalisering i dag, som på något sätt ligger under ytan. Ingen vill prata om det öppet, men så är det faktiskt. Och det gör ju också att vissa bibliotek som inte har äldre samlingar, de digitaliserar i alla fall, trots att man kanske kan ifrågasätta att egentligen⁸⁰

Samma respondent fortsätter genom att säga att ”det är ingenting man på något vis ska raljera över eller tycka är fel, utan tvärt om, jag tror att det är en ganska viktig drivkraft bakom det hela.”⁸¹

Åsikterna går isär bland respondenterna när det gäller hur tydliga biblioteken ska vara med att det är just de som ligger bakom en viss digitalisering. En respondent menar att:

Det är klart att det ska synas att man gör bra saker, men det får inte ta överhanden på det digitaliserade materialet. Som användare så skulle jag inte vilja se vattenstämplar i bilderna liksom, bara för att man vill framföra sin institution.⁸²

Samtidigt säger en annan respondent att ”det är mitt önskemål att vi har någon form av vattenmärke på något sätt.”⁸³ Att märka det digitaliserade materialet är inte bara som ett sätt för biblioteken att få uppskattning för det nedlagda arbetet utan det kan också vara en service för de som läser till exempel en avhandling med bilder i att veta varifrån originalen är hämtade så att det går att forska vidare på dem.⁸⁴

En annan anledning att digitalisera biblioteksmaterial som flera av respondenterna tar upp är digitaliseringen som ett sätt för biblioteken att göra biblioteksinstitutionen och samlingarna relevanta över det tekniskifte som övergången till ett informationssamhälle innebär.⁸⁵ ”[M]an känner att man inte längre fyller den funktionen som man gjorde förr, och då måste man på något sätt skapa ett nytt behov, krasst uttryck naturligtvis,”⁸⁶ säger en av respondenterna, och en annan menar att ”om vi pratar det här med marknadsföring så är ju en vackert

---

⁷⁹ Respondent A, intervju, 2013-04-24.

⁸⁰ Respondent F, intervju, 2013-03-05.

⁸¹ Respondent F, intervju, 2013-03-05.

⁸² Respondent C, intervju, 2013-02-26.

⁸³ Respondent G, intervju, 2013-03-04.

⁸⁴ Respondent F, intervju, 2013-03-05.

⁸⁵ Respondent A, intervju 2013-02-14, respondent B, intervju, 2013-08-30, respondent F, intervju, 2013-03-05 och respondent G, intervju, 2013-03-04.

⁸⁶ Respondent F, intervju, 2013-03-05.

digitaliserad bok ju ett fantastiskt sätt att marknadsföra samlingen och kanske ha det kvar i det här århundradet så att inte allting verkar för dammigt.⁸⁷

När frågan om vad som skulle hända om biblioteken inte digitaliserade sitt material kommer upp svarar en av respondenterna att:

då riskerar man ju också någonstans att bli obsolet för att många, inte minst unga människor, studenter och så, de letar ju efter information på nätet, och finns den inte på nätet så finns den inte, så att säga.⁸⁸

Flera av respondenterna tar också upp frågan om framtidens bibliotek och hur de kommer att se ut och menar att en allt större del av biblioteksmaterialet kommer att vara digitalt i framtiden. En av dem säger att:

om man ser det på längre sikt så kommer ju biblioteken gå mot, tror jag, att bli fullständigt digitala bibliotek med framförallt bara digitala resurser, och då är det ett led i den utvecklingen.⁸⁹

När allt mer av bibliotekens material blir tillgängligt digitalt ställs biblioteken inför frågor som gäller nya tjänster och funktioner för användarna. Biblioteken måste till exempel förhålla om den nya tekniken ska kosta att använda, och i sådana fall hur mycket och hur betalningen ska ske. Detta kommer att diskuteras vidare under rubriken *Den digitala åtkomsten för användarna*.

Säkerhetsaspekten

Liksom marknadsföringsaspekten är säkerhetsaspekten något som kan ses som en positiv bieffekt av digitaliseringen och alltså inte en huvudanledning att digitalisera. Med säkerhet menas i det här fallet menas att originalet är lättare att identifiera om det är digitaliserat, till exempel vid en stöld. En respondent säger att:

skulle ett verk komma på avvägar, någon går in och stjälar det, så är ju möjligheten att återfinna och visa att det här är vårt exemplar mycket större om det finns digitaliserat och katalogiserat på ett bra sätt. [...] [D]u ska nog ha rätt bra säkerhetsrutiner i ditt magasin, men vi vet ju att stölder förekommer och vi vet att det ibland kan hittas på auktioner, det har ju hänt i närtid, och är det då digitaliserat är det enklare att identifiera och säga att det här är vårt exemplar.⁹⁰

Det är bara en respondent som tar upp just den här säkerhetsaspekten av digitalisering, men värt att nämna i sammanhanget är också det som redogjordes för tidigare, under rubrikerna *Tillgängliggörande* och *Bevarande*. Genom att biblioteksmaterial digitaliseras kan också stöldbegärligt material lånas ut till användare utan att det riskerar att försvinna och digitalisering innebär också att en

⁸⁷ Respondent G, intervju, 2013-03-04.

⁸⁸ Respondent B, intervju, 2013-08-30.

⁸⁹ Respondent C, intervju, 2013-02-26.

⁹⁰ Respondent G, intervju, 2013-03-04.

säkerhetskopior skapas, om än inte av det fysiska originalet, men väl av innehållet i det.⁹¹

Olika urvalskriterier

Respondenterna menar alla att det finns flera olika urvalskriterier som tas i beaktande vid olika typer av digitaliseringsprojekt. Ett par respondenter menar dock att det egentligen inte handlar om ett urval, utan snarare om olika *prioriteringar* som måste göras och att det i princip är önskvärt att digitalisera allt material som finns på bibliotek.⁹² En av dem säger att "[t]anken på ett urval, det är ju bara av praktiska skäl som vi har det. Det är allt som behöver digitaliseras, det är ju så, och allt kan vara intressant i morgon."⁹³

Att göra ett urval innebär att samtidigt som något väljs ut för digitalisering, väljs något annat bort, och en annan respondent säger följande om samma problem:

[att] digitalisera allt, det är inte rimligt med våra samlingar, [...] det är ganska kostsam verksamhet. Däremot har vi ju som målsättning att centrala delar av våra samlingar ska vara digitaliserade, och vad som är centralt, det kanske kan variera från tid till annan.⁹⁴

Det är svårt för biblioteken att veta vad som kan komma att bli intressant i framtiden och eftersom man inte kan göra all digitalisering samtidigt så måste en prioritering göras, vilket i praktiken innebär att ett urval ändå måste ske.

Efterfrågan

Ett sätt som urvalet kan göras på är helt enkelt att man digitaliserar efter *efterfrågan*. Alla respondenter ger svaret att efterfrågan styr åtminstone en del av urvalet som görs, och det material som efterfrågas specifikt och används mycket har hög prioritet vid biblioteken där respondenterna arbetar. En respondent menar att "[d]et korta svaret på vad det är som ska digitaliseras [...] är att vi bara ska digitalisera det som är efterfrågat, allt annat är helt ointressant" och efterlyser en större dialog med forskarvärlden för att säkerställa att det just är det mest efterfrågade materialet som digitaliseras först och når dem som behöver det i sitt arbete.⁹⁵ Fler är inne på samma spår och en respondent menar att "vi har bra kontroll på vad som är efterfrågat. Vi har ett nära samarbete med våra användare och vi vet också vad som lånas, vi har ju verktyg för att kunna ta fram statistik."⁹⁶

En annan respondent menar också att servicen till forskarvärlden är viktig och nämner att det inte enbart behöver innebära att den som efterfrågar materialet kan

⁹¹ Respondent B, intervju, 2013-02-20 och respondent C, intervju, 2013-02-26.

⁹² Respondent B, intervju, 2013-02-20 och respondent F, intervju, 2013-03-05.

⁹³ Respondent F, intervju, 2013-03-05.

⁹⁴ Respondent H, intervju, 2013-04-03.

⁹⁵ Respondent F, intervju, 2013-03-05.

⁹⁶ Respondent H, intervju, 2013-04-03.

använda digitala kopior av det istället för att åka till institutionen i fråga, utan att det lika väl kan innebära att forskaren genom digitala kopior till exempel kan avgöra att materialet inte är värt att undersöka vidare på plats i läsesalen, och på så sätt spara mycket tid och arbete genom att inte behöva besöka biblioteket i onödan.⁹⁷

Det framkommer olika sätt att arbeta med digitalisering efter efterfrågan, eller *on demand*-digitalisering, som det ofta kallas, under intervjuerna och ett är att man redan nu använder EOD⁹⁸ eller har en förhoppning om att kunna använda sig av det i framtiden.⁹⁹ Annars är det vanligaste sättet att arbeta med *on demand*-digitalisering på att det kommer en beställning på en specifik publikation, bild eller liknande via e-post eller telefon och att den sedan digitaliseras och skickas till den som efterfrågar den.¹⁰⁰ På så sätt digitaliseras mer och mer biblioteksmaterial efter hand, men det skiljer sig mellan institutionerna hur de digitala kopior som skapas under de här omständigheterna sedan tas om hand, sparas för framtiden och görs tillgängliga, vilket kommer att diskuteras vidare under rubriken *Technical*.

Unikt material, särskilda ansvarsområden och material med lokalanknytning

Ett sätt att se på hur urval görs utgår från de enskilda biblioteken och deras samlingar, hur deras verksamhet ser ut och var i Sverige de ligger. Att det material som väljs ut för digitalisering är *unikt* på något sätt är något som flera av respondenterna tar upp. Det gäller framförallt handskrifter och olika personarkiv som per definition är unika och bara finns i ett exemplar och därför anses som intressanta att digitalisera.¹⁰¹

En av respondenterna säger att "[d]et finns så mycket unika dokument, [...] alla handskrifter är ju unika, oavsett innehåll. Det är väl det som jag tycker är det mest värdefulla att digitalisera och tillgängliggöra,"¹⁰² och en annan menar att "det finns inte möjlighet att välja allt, utan det man tänker det är att vi plockar ut någonting i samlingen som är unikt, särskilt efterfrågat, som är lite uppseendeväckande som kan skapa intresse och visa på exempel på vad vi har,"¹⁰³ vilket kan kopplas till diskussionen ovan om digitalisering som en marknadsföring av biblioteket. En respondent menar dock att den här typen av "skyltfönsterdigitalisering" är ointressant för forskningen och därför inte bör förekomma.¹⁰⁴

⁹⁷ Respondent D, intervju, 2013-02-27.

⁹⁸ EOD, eller *eBooks On Demand*, är ett europeiskt biblioteksnätverk, där biblioteksanvändarna kan beställa digitalisering av ett verk direkt ur de anslutna bibliotekens kataloger för att sedan få det skickat till sig som digitalt dokument eller som papperskopia mot en avgift (EOD:s webbsida > About EOD [2013-09-30]).

⁹⁹ Respondent A, intervju 2013-02-14 och respondent F, intervju, 2013-03-05.

¹⁰⁰ Respondent D, intervju, 2013-02-27 och respondent F, intervju, 2013-03-05.

¹⁰¹ Respondent C, intervju, 2013-02-26, respondent D, intervju, 2013-02-27 och respondent F, intervju, 2013-03-05.

¹⁰² Respondent D, intervju, 2013-02-27.

¹⁰³ Respondent G, intervju, 2013-03-04.

¹⁰⁴ Respondent F, intervju, 2013-03-05.

Material med lokal- eller regionalanknytning är också sådant som ofta väljs ut för digitalisering, eftersom uppfattningen är att det materialet sannolikt inte kommer att digitaliseras av något annat bibliotek någon annanstans i landet. Digitalisering är en kostsam och resurskrävande verksamhet och därför väljer biblioteken därför ofta att koncentrera sig på sådant som kan sägas tillhöra deras speciella ansvarsområde. ”[O]m det hade slumpat sig så att vi hade en fantastisk biologisamling som var unik och spännande, så skulle det fortfarande inte ligga under vårt uppdrag”¹⁰⁵ som en respondent som arbetar vid ett specialbibliotek uttrycker det.

Att det ska vara något speciellt med det som digitaliseras är en uppfattning som alltså flera av respondenterna delar och en respondent säger ”att bara stå och skanna på verksnivå om det inte är så att man har det enda unika trycket i hela världen, det tycker jag känns bortkastat.”¹⁰⁶

Upphovsrätten

En av respondenterna menar att ett huvudsakligt urvalskriterium vid digitalisering är ”att materialet ska gå att publicera”¹⁰⁷ och med det menas i det här fallet att det inte ska omfattas av upphovsrätten. Flera av respondenterna tar upp att just upphovsrätten ofta spelar stor roll när urvalet av vad som ska digitaliseras görs. Man väljer helt enkelt att digitalisera sådant som *inte* omfattas av den eftersom det skulle krävas alldeles för stora resurser för att få godkänt från alla upphovsmän som är inblandade i ett enskilt verk.¹⁰⁸ En av respondenterna berättar att deras jurister kräver att de inför varje digitalt publicerat verk tar kontakt med och får godkännande av samtliga inblandade upphovsmän, vilket inte bara innebär författare, utan också illustratörer, fotografer och liknande.¹⁰⁹

Att få godkänt av alla upphovsmän blir för många biblioteksinstitutioner ett allt för stort och tidskrävande arbete som inte ryms i budgeten för projektet, varför sådant material helt enkelt ofta inte blir digitaliserat över huvud taget, eller hamnar långt ner på prioriteringslistan. En av respondenterna berättar att de när de digitaliserar enskilda verk efter efterfrågan ber beställaren att lösa problemet med upphovsrätten för att spara arbete, men att det ofta leder till att materialet inte digitaliseras alls eftersom även användaren ofta tycker att det är för krångligt att kontakta upphovsrättsinnehavaren.¹¹⁰

Andra respondenter tar inte lika hårt på att rättigheterna ska vara klarerade innan det digitaliserade materialet publiceras, utan menar istället att:

---

¹⁰⁵ Respondent E, intervju, 2013-03-01.

¹⁰⁶ Respondent D, intervju, 2013-02-27.

¹⁰⁷ Respondent C, intervju, 2013-02-26.

¹⁰⁸ Respondent A, intervju, 2013-02-14.

¹⁰⁹ Respondent A, intervju, 2013-02-14.

¹¹⁰ Respondent C, intervju, 2013-02-26.

det är nästan bättre då att lägga ut mer och göra mer tillgängligt, och sedan om något problem uppstår så går det att ta det då. [...] Det kommer att vara värt det, för att man har fått ut så mycket.¹¹¹

Semantic

Den andra aspekten, som Ingrid Mason kallar *semantic*, rör det som ger intellektuell tillgång till kulturarvet. Mason tar till exempel upp kontrollerade vokabulär, ämnesord, olika metadata- och dokumentationspraktiker, men här har jag valt att även redovisa sådant som går utanför Masons definition. Med intellektuell tillgång till kulturarvet menas sådant som ger kunskaper om samlingarna och vad de innehåller, och jag har valt att tolka det som att de kan röra både användarna och bibliotekens egna personal och deras kunskaper om samlingarna, hur de kunskaperna uppnås och underhålls och även vilka nackdelar digitalisering kan föra med sig för den intellektuella tillgången till samlingarna.

Metadata

Som redogörs för tidigare i uppsatsen är det flera olika typer av metadata som är aktuella när det gäller digitaliserat biblioteksmaterial. Den typ av metadata som är aktuell när det gäller den intellektuella tillgången till ett digitalt material är framför allt den som kallas deskriptiva metadata, alltså sådan som innehåller information om till exempel författare, titel och sökord.

Deskriptiva metadata fyller inte bara en funktion för den intellektuella tillgången till det digitaliserade materialet utan även för den fysiska tillgången till det, alltså att informationen om materialet både kan användas för att lära sig mer om den aktuella samlingen, till exempel vilka titlar eller författare den innehåller, eller för att söka efter en viss titel eller författare i en databas för att få fysisk tillgång till materialet.

De två funktionerna av deskriptiva metadata är så intimt förknippade med varandra och används av respondenterna på ett sådant sätt att de ofta är svåra att hålla isär, varför jag har valt att redogöra för båda funktionerna under den här rubriken. Även strukturella metadata kommer att behandlas här, eftersom även den typen av metadata rör både den intellektuella och den fysiska tillgången till det digitaliserade materialet, på så sätt att de kan ge möjligheter att söka i och få kunskap om en samling utifrån hur det digitaliserade materialet ser ut. Administrativa metadata, eller tekniska metadata som de också kallas, kommer att redogöras närmare för under under rubriken *Technical*.

Att tillföra metadata till ett digitalt material kan vara ett mycket tidskrävande arbete och ofta behövs en genomgång av materialet som är tänkt att digitaliseras för att ta reda på om det finns tillräcklig metadata eller om det behöver tillföras,

---

¹¹¹ Respondent D, intervju, 2013-02-27.

och alltså är något som måste tas med i planeringen av tidsåtgång och personella resurser för projektet. Hur respondenterna ser på förberedelsefasen av digitaliseringsprojekten kommer att redogöras för längre fram under rubriken *Arbetsprocessen*.

Deskriptiva metadata är det som ska göra en samling sökbar, vilket är väldigt viktigt enligt respondenterna. En respondent säger att:

[D]et är jätteviktigt tycker jag, annars blir det bara fina bilder. [...] [Ä]r det dokument som innehåller någonting och så, som ska säga någonting eller berätta någonting, så är det jätteviktigt med all denna metadata tycker jag¹¹²

En annan beskriver det som att det är som att ”skaffa sig ett svart hål”¹¹³ om filer läggs i ett arkiv utan att de kopplas till metadata som gör att de går att återfinna.

Det framkommer också under intervjuerna att det är inte helt problemfritt att tillföra sådana metadata till ett biblioteksmaterial, eftersom alla användare inte har samma bakgrund och referenspunkter. Beroende på vem användaren är och vad materialet ska användas till kan olika sökord bli aktuella, vilket särskilt gäller om materialet består av bilder. En respondent beskriver det som att:

det stora problemet med det här är ju hur det ska göras sökbart. [...] Låt oss säga att det är en fotografisamling, beroende på vad man har för bakgrund så söker man på olika saker i de fotona och när man hänger på metadata så bestämmer man ramarna för hur man kan vaska fram materialet, så det är ju betydelsefullt för hur man kan använda bilddatabasen över huvudet taget, metadata är det som avgör.¹¹⁴

En lösning kan enligt samma respondent vara att från bibliotekens sida ha en tät kontakt med forskarvärlden och helt enkelt höra sig för om vilken metadata som skulle kunna fungera bäst, men att det inte alltid går att förutspå vem som vill använda sig av samlingen och på vilket sätt, och att ”det handlar om att hitta en lagom nivå där det blir hanterbart för så många som möjligt, sedan kommer det alltid finnas något som saknas, specifika saker.”¹¹⁵

Deskriptiva metadata är ingenting som är unikt för ett digitalt material utan är nödvändigt för att kunna hitta även i fysiska samlingar av en viss storlek. När det kommer till strukturella metadata är läget dock annorlunda eftersom de redan finns i en fysisk samling, utan att de behöver tillföras. Sidor och kapitel i en bok kommer till exempel i en viss ordning och bokens mått och vikt är så att säga inbyggda i själva objektet.

Vissa strukturella metadata är nödvändiga för att det digitaliserade materialet ska gå att använda, som till exempel i vilken ordning sidorna ska komma, medan annan metadata kan läggas till för att utöka servicen för användarna. Åsikterna om

¹¹² Respondent D, intervju, 2013-02-27.

¹¹³ Respondent C, intervju, 2013-02-26.

¹¹⁴ Respondent F, intervju, 2013-03-05.

¹¹⁵ Respondent F, intervju, 2013-03-05.

hur mycket strukturella metadata som ska tillföras det digitaliserade materialet och hur mycket tid som ska läggas på det arbetet går isär hos respondenterna, men att det är en fråga som diskuteras under digitaliseringsprojekten är tydligt. En respondent säger att:

Allt det där är jätteviktigt för det är inte säkert att man kan uttyda det av en bild, och särskilt inte med måtten... Och det hänger ju bara ihop med det fysiska objektet, bildfilen har ju inga mått på det sättet.¹¹⁶

En annan menar att:

visst kan vi ägna flera timmar åt att skriva ner mått och vikt, det finns det bibliotek internationellt som gör, eller att beskriva [...] bokband, namnteckningar och så vidare, och till viss del gör vi det, men vi lägger inte ner hur mycket tid som helst.¹¹⁷

Strukturella metadata kan också användas för att beskriva hur till exempel en boksida ser ut med rubriker, styckeindelningar och kursiveringar och en respondent berättar att de använder strukturella metadata för att de digitala filerna ska bli så lika originalen som möjligt.¹¹⁸

Olika typer av metadata är viktiga för den intellektuella och fysiska tillgången till samlingarna men de behöver alltså inte vara någonting som är unika för en digital samling. Det finns dock aspekter av digitalisering som skapar nya möjligheter till intellektuell tillgång till ett biblioteksmaterial och under kommande rubrik följer en redogörelse för vilka dessa möjligheter kan vara.

Ökad kunskap om samlingarna

Som togs upp tidigare under rubrikerna *Curatorial* och *Tillgängliggörande* kan digitalisering skapa en ny typ av tillgång till och sökbarhet i bibliotekssamlingarna och det innebär i förlängningen även en ökad kunskap om dem. Som också nämnts tidigare är det flera respondenter som tar upp digitalisering som en viktig del i arbetet med att göra sökbarheten i samlingarna bättre och därmed också göra samlingarna mer tillgängliga, både för användarna och för bibliotekarierna själva. En av respondenterna beskriver det som att:

[ä]ven bibliotekarierna själva hos oss kommer ju ha en otrolig hjälp av det här just för sökbarheten [...] Det finns register, men det blir ändå någonting helt annat att gå in i en jättedatabas istället för att gå till 30 olika registervolymer och leta. Och ibland på äldre material så har man inte ens registren att söka i, och stora material utan register är ju rent krasst oanvändbara. Så sökbarheten är ju också en jättefråga.¹¹⁹

¹¹⁶ Respondent D, intervju, 2013-02-27.

¹¹⁷ Respondent A, intervju, 2013-04-24.

¹¹⁸ Respondent E, intervju, 2013-03-01.

¹¹⁹ Respondent E, intervju, 2013-03-01.

Digitaliseringen av biblioteksmaterial, och framförallt digitalisering i kombination med OCR-tolkning av bildfilerna, skapar helt nya möjligheter att få kunskaper om och att söka i samlingarna. En stor behållning med digitalisering av biblioteksmaterial och sökbara fulltexter kan vara att materialet kan bli sökbart på andra ställen än bara i bibliotekens egna kataloger och gränssnitt. En av respondenterna berättar om ett specifikt digitaliserat material och säger att ”man går inte bara via de stora katalogerna eller biblioteken eller så, utan man googlar också för då kan sådant här dyka upp.”¹²⁰ ”Den texten vi digitaliserar ska vi också OCR-tolka, för då blir den ju sökbar via *Google* och då är det ju så att en användare hittar då inte in genom bibliotekskatalogen utan hittar via innehållet i boken, ofta från *Google*” säger en annan respondent.¹²¹

Det innebär att den traditionella bibliotekskatalogen inte längre är den enda vägen in i samlingarna och att synen på vilka metadata som är nödvändiga för att kunna hitta ett specifikt material kan komma att ändras. En respondent säger att:

Jag tror inte att alla resurser måste ligga på den höga beskrivningsnivån som en katalogpost. Jag tänker att om man har en bok till exempel, och du har en sökbar fulltext där, då tycker jag många gånger att den sökbara [...] fulltexten är så pass bra att du behöver inte alltid klassificera den med ämnesord¹²²

En förbättrad sökbarhet behöver inte bara komma ur en digitalisering och OCR-tolkning av hela samlingar eller verk, utan kan också bli möjlig genom digitalisering av gamla kortkataloger, som tidigare bara funnits i analog form.¹²³

En av respondenterna tar upp bibliotekskatalogen som det som traditionellt skapat tillgång till bibliotekssamlingarna och att enskilda bibliotekarier ofta fungerat, och fortfarande fungerar, som en typ av levande kataloger, eftersom bibliotekarier som arbetat länge på ett bibliotek ofta har tillbringat mycket tid i och med samlingarna och de analoga katalogerna, och på så sätt lärt sig dem. Det kan göra tillgängligheten till samlingarna väldigt beroende av en eller väldigt få personer och därmed också väldigt sårbar när bibliotekarier går i pension eller slutar arbetet av andra anledningar.¹²⁴ ”[G]enom att digitalisera och skapa databaser över både kataloger och hela samlingar kan samlingarna överleva och vara sökbara längre, och är inte längre lika beroende av vissa nyckelpersoner inom organisationen,”¹²⁵ menar respondenten.

Genom att de gamla kortkatalogerna digitaliseras, vilket både kan innebära att de läggs in i den nationella bibliotekskatalogen *Libris* eller att de skannas in och kanske även OCR-tolkas, skapas en möjlighet att söka i samlingarna som inte

¹²⁰ Respondent D, intervju, 2013-02-27.

¹²¹ Respondent B, intervju 2013-08-30.

¹²² Respondent C, intervju, 2013-02-26.

¹²³ Respondent A, intervju, 2013-02-14, respondent B, intervju, 2013-02-20 och respondent E, intervju, 2013-03-01.

¹²⁴ Respondent B, intervju, 2013-02-20.

¹²⁵ Respondent B, intervju, 2013-08-30.

funnits tidigare, och på så sätt menar alltså flera av respondenterna att det skapas en ny form av tillgänglighet till samlingarna.

Ju mer nytt material som läggs in i katalogen digitalt redan från början, desto mindre andel av hela katalogen blir de gamla analoga kortkatalogerna, som därmed blir mer och mer osynliga. Därför kan en digitalisering av dem göra dem sökbara och synliga för användarna på samma sätt som det som katalogiserats mer nyligen.¹²⁶

Att digitalisera kortkataloger ger också biblioteken och dess bibliotekarier en bättre översyn över vad som faktiskt finns i samlingarna. En respondent uttrycker det som att ”kortkatalogen används ju fortfarande för att se vad som är förvärvat till biblioteket före 1979-80. [...] Biblioteket har ju inte retroaktivt katalogiserat i *Libris* det som förvärvades innan *Libris* togs i drift.”¹²⁷

Digitalisering kan också vara ett sätt för biblioteken att få reda på vad en samling faktiskt innehåller. Som redogjorts för tidigare rör den här uppsatsen främst sådant material som traditionellt kan ses som biblioteksmaterial, men de institutioner som respondenterna arbetar vid handhar även andra typer av material och en av respondenterna nämner en bildsamling som

var i princip helt otillgängliga eftersom det var glasplåtar, alltså vi hade inte ens kontaktkopior eller papperskopior, så vi har själva inte vetat vad det var på fotografierna förrän vi började digitalisera dem.¹²⁸

I det här fallet blir alltså digitaliseringen ett sätt att över huvudet taget få veta vad bilderna föreställer. Att tillgängliggöra ett biblioteksmaterial kan enligt respondenterna alltså även innebära att det finns bättre möjligheter att skaffa sig kunskaper om samlingarna, vilket alltså kan gälla både bibliotekens användare och dess personal.

Minskad kunskap om samlingarna

”Jag kan ibland känna att när jag får forskare på besök hit så är det [...] ett otroligt utbyte man kan få bara genom att de berättar om sitt ämne som de forskar på,”¹²⁹ säger en av respondenterna och menar att digitalisering kan innebära en *minskad* kunskap hos bibliotekarierna om samlingarna. En annan respondent säger angående möjligheterna att lära sig en samling att:

det är så mycket som gömmer sig som man inte vet finns, och nu för tiden så är organisationer så slimmade att det finns väldigt sällan tid att gå ner och bara vara i samlingarna, att stanna kvar lite extra när man ska plocka fram någonting eller ställa upp någonting och så och jag har försökt ta mig sådan tid när jag kan, för det lönar sig så oerhört mycket att lära sig samlingarna. Jag har haft anledning att flytta om några samlingar, och det har lärt mig oerhört

¹²⁶ Respondent A, intervju, 2013-04-24.

¹²⁷ Respondent A, intervju, 2013-04-24.

¹²⁸ Respondent F, intervju, 2013-03-05.

¹²⁹ Respondent G, intervju, 2013-03-04.

mycket, bara att [...] ta i det, och den tiden finns nästan inte på dagens bibliotek och det går ut över kunskapen om samlingarna, det gör det verkligen.¹³⁰

När materialet digitaliseras genom att det till exempel skannas eller fotas av för att sedan skickas till användaren försvinner enligt respondenten en viktig kontakt ansikte mot ansikte med användaren. När användaren, innan digitaliseringen, var tvungen att ta sig till biblioteket för att kunna använda sig av deras material uppstod en naturlig mötesplats mellan bibliotekarie och användare, och eftersom bibliotekarierna ofta själva inte har tid eller möjlighet att forska på det egna materialet kan det vara till stor hjälp för dem att utbyta erfarenheter med forskare när det till exempel gäller medeltida handskrifter. Detta är dock enligt respondenterna ingen anledning att låta bli att digitalisera, men det är ändå en aspekt som är värd att ta upp och fundera kring vad gäller digitaliseringsprojekt.¹³¹

Technical

Technical, vilket är den tredje delen av Ingrid Mason informationsstandarder, rör det som ger den fysiska tillgången till det digitala kulturarvet, alltså hur användaren i slutänden kommer åt och kan ta del av det. Det kan till exempel röra sig om olika typer av databaser och gränssnitt, men också om olika former av metadata som är viktiga för att det digitaliserade materialet ska vara möjligt att söka efter, vilket redogjorts för under rubriken *Semantic*.

Den här aspekten av informationsstandarder rör också den digitala långtidslagringen, alltså hur det digitaliserade materialet ska bevaras för framtiden och kunna ges tillgång till under lång tid. Här har jag även valt att redogöra för attityderna hos respondenterna kring arbetsprocessen, både vad gäller förberedelser av digitaliseringsprojekt och själva bildfångsten, eftersom de båda är faktiska förutsättningar för att det digitaliserade materialet ska kunna användas och ges fysisk tillgång till.

Det är framförallt under den här rubriken som frågan om gemensamma standarder och riktlinjer för de digitaliserande institutionerna aktualiseras av respondenterna, och det finns olika sätt att förhålla sig till dem. En av de intervjuade menar att det finns en risk att kraven på hur bildfångsten ska gå till och kvaliteten på arbetet ibland kan kännas överdrivna och menar att ribban kan läggas för högt, ”[m]en då blir det inte mycket gjort,¹³²” som respondenten säger. En annan åsikt som framkommer är att det kan ses som positivt att det inte kommit någon nationell standard för digitaliseringsarbetet i Sverige, eftersom det

---

¹³⁰ Respondent D, intervju, 2013-02-27.

¹³¹ Respondent G, intervju, 2013-03-04.

¹³² Respondent D, intervju, 2013-02-27.

hade riskerat att skapa en alltför strikt ram för arbetet som kanske inte hade fungerat särskilt bra i framtiden.¹³³

Arbetsprocessen

Som det framgått tidigare i uppsatsen finns olika uppfattningar om vad *digitalisering* egentligen betyder. Det ena sättet att se på digitalisering innebär att begreppet syftar till själva bildfångsten, alltså arbetet där materialet skannas in eller fotas, och det andra ser på digitalisering som något som innefattar hela processen från planering och urval av material till den slutliga presentationen för användaren. Som framgått tidigare används den bredare definitionen av digitalisering i den här uppsatsen, även om digitalisering i vissa sammanhang också används för verksamhet där inte alla de punkter som listades under rubriken *Vad är digitalisering?* uppfylls.

Digitalisering av biblioteksmaterial kan, som behandlats ovan, ske på olika sätt, vilket också svaren från respondenterna vittnar om. Exempelvis kan digitalisering innebära att beställningar kommer in från biblioteksanvändare på visst material som sedan skannas in eller fotas av och sedan skickas till användaren, eller *on demand* som det ofta kallas. Digitalisering kan också vara ett större eller mindre projekt där en hel eller delar av en samling digitaliseras för att sedan göras tillgänglig för en större användargrupp.

Flera respondenter är inne på att det är en vanlig missuppfattning att digitalisering enbart skulle innebära att skanna in eller fota biblioteksmaterial och en av respondenterna säger att ”[p]låta av materialet är en relativt... oftast i alla fall, en relativt enkelt procedur”¹³⁴ och en annan menar att ”[d]et brukar stå det i böcker och så, att cirka 10 procent är själva bildfångsten, resten är allt runt om.”¹³⁵

Digitalisering är alltså en ganska tidskrävande verksamhet, som enligt en del av respondenterna ofta måste ske parallellt med den vanliga verksamheten utan att, vad institutionen anser, tillräckliga resurser finns. En respondent uttrycker det på följande sätt:

[V]i måste ha en vanlig biblioteksverksamhet [...] så länge vi inte har allt digitaliserat. Samtidigt med detta så måste vi alltså utveckla metoder och sätt för att både fotografera och för att lagra det materialet som vi fotograferar och göra det tillgängligt, så biblioteken har en mer komplex roll i dag i det avseendet,¹³⁶

En annan respondent sammanfattar kort och gott sitt arbete med digitalisering genom att berätta att ”jag gör ju det här på nolltid och nollbudget.”¹³⁷

¹³³ Respondent F, intervju, 2013-03-05.

¹³⁴ Respondent F, intervju, 2013-03-05.

¹³⁵ Respondent D, intervju, 2013-02-27.

¹³⁶ Respondent B, intervju, 2013-08-30.

¹³⁷ Respondent D, intervju, 2013-02-27.

En annan respondent, som inte arbetar heltid med samlingarna som är aktuella för digitalisering menar att det är svårt att sköta arbetet med digitalisering samtidigt som det är ”katalogisering, det är marknadsföring, det är visningar och föredrag och forskningsförfrågningar och det är alla de här bitarna” och respondenten fortsätter genom att säga ”[a]tt det är svårt för en liten institution att ha all kompetens och alla resurser som krävs för att sköta det själv.”¹³⁸

Alternativet att anlita företag utanför den egna organisationen för arbetet med bildfångsten och tillgängliggörande finns alltså, men av de som intervjuats till den här undersökningen är det bara ett par bibliotek som använder sig av det alternativet i någon större utsträckning. Trots att digitaliseringen ofta innebär stora och komplicerade projekt anser flera av respondenterna att det är enklare att genomföra digitaliseringsprojekten på egen hand. Respondenterna menar att digitaliseringsarbetet är så komplext att det kräver att man från den digitaliserande institutionens sida är så insatt i processen att man lika gärna kan göra det själv, och på så sätt behålla kontrollen över processen och kunna vara flexibel under arbetes gång.

En av respondenterna uttrycker det som att ”[s]ka man köpa material någon annanstans ifrån då måste man vara en duktig beställare också, man måste ändå kunna digitalisering.”¹³⁹ En annan säger att:

vi har ju kontroll över våra samlingar på ett annat sätt. Vi har kontroll över processen och vi är duktiga. Eftersom det är en så pass lång process som innehåller så himla många olika aspekter så är det ju faktiskt väldigt komplicerat att upphandla den typen av tjänster.¹⁴⁰

En on demand-digitalisering och ett digitaliseringsprojekt fungerar olika när det gäller hur arbetsprocessen ser ut, eftersom digitalisering efter efterfrågan fungerar mer som en löpande verksamhet medan ett digitaliseringsprojekt har en tydlig början och ett slut. En viktig del i digitaliseringsprojekten är, som i projekt av andra slag, just förberedelserna.

Förberedelser

För att projektet ska fungera så bra som möjligt måste man redan innan ha klart för sig vad som krävs under arbetet i form av till exempel personal, tid, utrustning för bildfångsten och efterbearbetning för att kunna göra en budget och planera för projektet så att det inte behöver avslutas i förtid utan att man nått de mål man haft.

En närmast självklar del i förberedelsearbetet och som flera av respondenterna nämner är att man tittar på hur andra liknande projekt genomförts, både inom den egna verksamheten och hos andra institutioner, och flera respondenter tar upp det här sättet att arbeta och säger bland annat att ”[d]et är klart att vi tittar på andra

---

¹³⁸ Respondent G, intervju, 2013-03-04.

¹³⁹ Respondent C, intervju, 2013-02-26.

¹⁴⁰ Respondent A, intervju, 2013-04-24.

projekt och vi har vid det här laget gjort ganska mycket inom husets väggar, som gör att man börjar få lite rutin på det.”¹⁴¹ En annan säger att:

[s]jälvlklart tittar man på sina egna projekt som man genomfört tidigare, [och] lär sig av de erfarenheterna man har fått från tidigare projekt både vad det gäller om man ställde upp en riktig kalkyl, om man gjorde rätt antaganden vad gäller tidsåtgång, vad det dök upp för saker som man inte hade väntat sig och så vidare, så det är de erfarenheter man samlar på sig i projekten.¹⁴²

En av riskerna med att inte förbereda ett digitaliseringsprojekt tillräckligt väl, eller att inte granska kvaliteten under arbetets gång kan också vara att det digitaliserade materialet till slut inte går att använda. En respondent talar om ett tidigare digitaliseringsprojekt vid biblioteket och berättar att:

där hade man redan då gjort misstaget att bara sätta igång själva, sätta en kille på tryckerienheten att börja skanna och OCR-tolka och så lades det ut på webben ganska ogenomtänkt och framförallt helt utan kvalitetsgranskning. Så när kvalitetsgranskningen gjordes av biblioteket sedan på eget initiativ så såg man ju att oj, det här går ju inte.¹⁴³

Flera av respondenterna tar upp det komplexa i ett digitaliseringsprojekt och att de många gånger kanske är svårare att genomföra än vad det kan verka vid en första anblick, vilket kan medföra sådana problem som citatet ovan visar på. En annan respondent säger att:

[j]ag tror att många när de tänker digitaliseringsprojekt så tänker de [att] vi behöver en skanner så att vi kan skanna materialet, och så kanske vi behöver någon utrustning för att fixa till bilderna och så kanske någon OCR, och så stannar det där. [...] Ofta är det ganska många mer delar som är involverade i ett digitaliseringsprojekt, och det tycker jag att man måste tänka på redan från början¹⁴⁴

Respondenten tar också upp flera exempel på vad som är viktigt att tänka på och planera för, eller för den delen planera bort, innan projektet startar. En annan respondent är inne på samma spår och säger att:

[n]är folk tänker på digitalisering så tror man att man bara ska stå och skanna, skanna eller fota, och det är bara själva bildfångsten, det är så mycket mer och man måste ha tänkt till på det först, man kan inte skanna in en massa och sedan tänka ut hur ska man sortera det här? För det går ju inte, då sitter du med 10 000 bilder...¹⁴⁵

Planering av tidsåtgången för projektet är grundläggande för att kunna göra en så korrekt budget som möjligt och flera av respondenterna som arbetar med digitalisering i projektform tar upp skicket på materialet som en viktig variabel i sammanhanget. Om den digitaliserande institutionen till exempel har tillgång till

---

¹⁴¹ Respondent F, intervju, 2013-03-05.

¹⁴² Respondent C, intervju, 2013-02-26.

¹⁴³ Respondent E, intervju, 2013-03-01.

¹⁴⁴ Respondent C, intervju, 2013-02-26.

¹⁴⁵ Respondent D, intervju, 2013-02-27.

dubletter av materialet som ska digitaliseras kan bildfångsten göras väldigt effektiv genom att ryggen på boken skärs av och sedan skannas de lösa sidorna för att därefter kasseras.¹⁴⁶ ”[D]et är den snabbaste digitaliseringstekniken som finns egentligen, [...] men då måste man också räkna med att man har någon som kan skära ryggen av ett stort antal böcker,”¹⁴⁷ säger en respondent, och det innebär att man måste planera för varje enskild handpåläggning som kan bli aktuell under projektet, eftersom varje sådan tar tid i anspråk. Att även planera för vilka andra, inom eller utom organisationen, som kan behöva involveras och förberedas blir också nödvändigt. Respondenten fortsätter genom att säga att:

för vår del så måste vi stämma av med bokbinderiet för det är de som har den stora kniven hos oss att de kan ta ett projekt som vi jobbar med, som avhandlingarna till exempel, 1500 avhandlingar, då måste de ha tid att skära 1500 avhandlingar i sin verksamhet.¹⁴⁸

Även en annan av respondenterna är inne på samma spår vad gäller planeringen av arbetet och säger att:

[d]et är väldigt mycket jobb att preparera 1800-talstrycket för själva skanningen för att det är dålig papperskvalitet, det måste skäras och separeras sidor, plus att det pappret sedan är så dåligt att mycket av det kan de inte läggas i de här snabba bläddra själv-maskinerna. Idealet är ju slaktexemplar där du skär av ryggen och sedan lägger du det i en maskin som säger *flappa flappa flappa* och så tar det en halv minut så har du dragit igenom hela boken.¹⁴⁹

Är materialet som är tänkt att digitaliseras i väldigt dåligt skick finns flera olika saker att fundera på och ta ställning till under planeringsfasen av projektet. Om materialet är i dåligt skick är det första beslutet som måste tas om det kan digitaliseras över huvudet taget, eller som det riskerar att förstöras under arbetes gång.

Sedan kan det vara så att man i samband med detta vill göra någon form av bevarandeåtgärder, då behöver man också planera för dem i början, [...] men det är ett val som man gör. [N]är man tar fram ett material så kanske de inte ligger förpackade på ett sätt som är det allra mest optimala, och då kanske man vill förpacka om dem med nya omslag eller ny form av fodral eller någonting sådant. [...] [D]å kanske [man] vill göra åtgärder på det, alltså på det fysiska materialet, så det kan vara en bra sak att fundera på innan.¹⁵⁰

När varje handpåläggning på materialet måste planeras för och tas med i beräkningarna för tidsåtgången blir också framtagningen av böckerna bli en viktig post där val och överväganden behöver göras. ”Säg att det [---] är 500 böcker och de står på 500 olika ställen i biblioteket, då blir det en jätteapparat att plocka fram de här böckerna,” säger en respondent och menar också att det kan bli aktuellt att

¹⁴⁶ Respondent A, intervju, 2013-02-14, respondent C, intervju, 2013-02-26 och respondent E, intervju, 2013-03-01.

¹⁴⁷ Respondent C, intervju, 2013-02-26.

¹⁴⁸ Respondent C, intervju, 2013-02-26.

¹⁴⁹ Respondent E, intervju, 2013-03-01.

¹⁵⁰ Respondent C, intervju, 2013-02-26.

planera om för vad som ska digitaliseras eftersom det i vissa fall går snabbare att plocka fram en hel samling böcker istället för bara vissa utvalda.¹⁵¹

Metadata kan vara ytterligare en post att planera för innan projektet sätter igång. En respondent menar att man vill knyta det elektroniska materialet till metadata för att det ska bli återsökbart och att ett vanligt arbetssätt då är att utgå från den bibliografiska datan som finns i katalogen, men att ”om vi tar som ett exempel att man ska digitalisera 50 böcker från tidigt 1800-tal, då [...] är det inte helt osannolikt att alla böcker inte är katalogiserade,”¹⁵² vilket innebär att materialet måste tillföras metadata innan arbetet med bildfångsten börjar.

En annan av respondenterna är inne på samma spår och menar att just att tillföra metadata kan bli en både stor och kostsam post i projektet och säger att:

det handlar om att skapa metadata i många fall som inte finns innan, för att man ska kunna hitta det digitala materialet i en större bilddatabas. Och det är ju det som tar den stora kakan av budgeten när vi ska göra våra digitaliseringsprojekt.¹⁵³

Flera respondenter menar dock att det är svårt att planera för precis allting som kan dyka upp längs vägen under ett digitaliseringsprojekt och att mycket går att planera för, men långt ifrån allt.¹⁵⁴ En respondent uttrycker det som att:

det [är] klart att det är väldigt stor skillnad beroende på vad det är för typ av material. Helt plötsligt är det en helt ny typ av material som skapar helt nya problem, som man inte är förberedd på. Och när det gäller förberedelserna... ja det där är svårt. Det är faktiskt så att man ganska ofta får lösa problemen efter hand eftersom man sällan vet vad som dyker upp längs vägens gång.¹⁵⁵

En annan respondent säger att:

vet man vissa saker som man tror kan dyka upp så självklart ska man planera för det och inte bara köra på och se vad som dyker upp, samtidigt så vill man ju ha en flexibilitet för att det dyker upp saker, för det gör det också. Man behöver inte planera detta in i minsta detalj, men de sakerna som man vet ska man ju planera för.¹⁵⁶

Bildfångsten

En tydlig skillnad mellan respondenterna och de olika typer av bibliotek som de arbetar på visar sig när det kommer till hur arbetet med själva bildfångsten går till. Under det arbetet blir skillnaden i resurser vad gäller till exempel utrustning och personaltillgång tydlig.

De mindre biblioteken i den här undersökningen arbetar med få och enkla maskiner och bibliotekarierna sköter ofta skanningsarbetet eller fotograferandet

¹⁵¹ Respondent C, intervju, 2013-02-26.

¹⁵² Respondent C, intervju, 2013-02-26.

¹⁵³ Respondent F, intervju, 2013-03-05.

¹⁵⁴ Respondent A, intervju 2013-02-14 och respondent F, intervju, 2013-03-05.

¹⁵⁵ Respondent F, intervju, 2013-03-05.

¹⁵⁶ Respondent C, intervju, 2013-02-26.

själva under lediga stunder. Det finns också exempel på att arbetet med bildfångsten görs i form av olika typer av arbetsmarknadsåtgärder.¹⁵⁷

Bland biblioteken finns hela spannet från enkla skannrar och digitalkameror tänkta för enkelt kontorsbruk, till regelrätta maskinparker med i princip en apparat för varje materialkategori,¹⁵⁸ och alternativet att låta någon utanför den egna institutionen utföra arbetet med bildfångsten finns också representerat.¹⁵⁹ En av respondenterna, som arbetar under lite enklare förhållanden berättar att:

[J]ag har en vanlig typ av kontorsskanner, hårdvaran är ju så bra, alltså själva apparaten, [...] det går jättebra med den flatbäddsskannern och en gammal Nikon som jag fotar med och det... man reder sig rätt långt.¹⁶⁰

Vem det är som utför digitaliseringen skiljer sig också mellan biblioteken. På några av dem är det bibliotekarierna själva som skannar eller fotar under lediga stunder medan det på andra ställen finns personal anställd för just digitaliseringen. Här finns ett samband mellan vilken utrustning biblioteket har tillgång till och hur stor institutionen är och vilka resurser som kan läggas på digitaliseringsarbetet. När en respondent säger att bibliotekarierna sköter skanningen eller fotograferandet med enkla utrustningar när de sitter i disken säger en annan att "[v]i har ju två personalkategorier. Vi har [...] bildtekniker och vi har fotografer, och vi har en väldigt massa utrustning, olika typer av utrustning."¹⁶¹

När det kommer till vilken utrustning som används vid digitaliseringen skiljer det sig alltså mycket mellan de olika biblioteken där respondenterna arbetar. "[D]et är ofta materialet som styr vilken typ av utrustning vi använder"¹⁶² säger en respondent och det är så de flesta av respondenterna arbetar där det finns flera olika alternativ.

När materialet skannas in eller fotas av måste biblioteken också ta ställning till hur högupplösta bilderna ska vara. Bilder med hög upplösning ger bättre kvalitet på bilderna och ger, som nämnts ovan, ett bättre underlag för OCR-tolkning. En hög upplösning borgar också för god långtidslagring och en respondent berättar att de digitala filerna kan komma att ligga till grund för tryck av nya pappersböcker, varför det är viktigt att de digitala kopiorna är så bra som möjligt. Men respondenten nämner också problem som alltför hög upplösning kan medföra, och det kan vara att bilderna blir så pass bra att även sådant som kan störa innehållet i dem kommer med, till exempel om det finns en kornighet i pappret på originalet. Det är också resurskrävande att lagra alltför stora filer.¹⁶³ De

¹⁵⁷ Respondent D, intervju, 2013-02-27 och respondent G, intervju, 2013-03-04.

¹⁵⁸ Respondent A, e-post, 2013-02-14, respondent B, intervju 2013-02-20, respondent C, intervju, 2013-02-26 och respondent H, intervju, 2013-04-03.

¹⁵⁹ Respondent E, intervju, 2013-03-01.

¹⁶⁰ Respondent D, intervju, 2013-02-27.

¹⁶¹ Respondent H, intervju, 2013-04-03.

¹⁶² Respondent H, intervju, 2013-04-03.

¹⁶³ Respondent E, intervju, 2013-03-01.

digitaliserande institutionerna får alltså göra en bedömning när det gäller kvaliteten på bilderna.

Den digitala åtkomsten för användarna

Som nämndes ovan under rubriken *Olika urvalskriterier* har *efterfrågan* på ett visst material en hög prioritet när urvalet av vad som ska digitaliseras görs. I många fall innebär det helt enkelt att beställaren hör av sig till biblioteket i fråga och ber att få en digital kopia av ett visst material, som sedan fotas av eller skannas in och skickas till beställaren som en datafil, men vad som händer sedan med det digitaliserade materialet skiljer sig från institution till institution.¹⁶⁴

Ett vanligt tillvägagångssätt är att det material som skannats in eller fotats av inte sparas efter att det skickats iväg till användaren. En respondent säger att:

[d]et är någonting jag har tänkt på på senaste tiden att hmm, vänta nu, hur ska vi göra med allt det här? Det är synd att slänga, men det måste finnas någon struktur på det, men det har vi inte. [...] Vissa saker har vi kanske funderingar på att använda igen, men om det bara är sidan 52-54 i en bok på 400 sidor, då digitaliserar inte vi alla 400 sidor, utan då blir det ju det och så sparar vi inte det sedan. Ett tag kanske i fall det skulle återkomma några frågor, men i övrigt så gör vi inte det.¹⁶⁵

Det här sättet att digitalisera biblioteksmaterial innebär alltså att biblioteken gör ett arbete med digitalisering som bara kommer en eller väldigt få personer till gagn, och en sådan typ av digitalisering liknar mer definitionen som kan hittas i *Nationalencyklopedin*, och som redogjorts för tidigare. När materialet enbart skannas in eller fotas för att sedan skickas till den enskilda användaren och sedan kastas saknas flera av stegen i den bredare definitionen av digitalisering. ”Vi skapar ju en digital kopia som vi skickar till den forskare eller person som efterfrågar. Den gör vi aldrig fritt tillgänglig för alla, eller väldigt väldigt sällan, utan det är ju en on demand-digitalisering så att säga”¹⁶⁶ säger samma respondent som ovan. Dock ska nämnas att biblioteket där respondenten arbetar även bedriver digitaliseringsarbete enligt den bredare definitionen.

Även på andra bibliotek har det fungerat på samma sätt, att det digitaliserade materialet inte sparas för framtida bruk, men en respondent berättar att:

precis nu vid årsskiftet så fick vi igång en ordentlig bilddatabas och där är det meningen att vi kan stoppa in enskilda bilder i databasen, så det är en on demand-princip bakom digitaliseringen också. Och det är klart att vi har gjort så under många herrans år, men det digitala materialet har ju sällan sparats på ett systematiskt sätt som gör att vi kan lägga upp det på ett fungerande sätt i en bilddatabas, och det är lite synd för hade vi gjort det från början så hade vi redan nu haft en väldigt massa material som vi kunde spruta ut.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Respondent D, intervju, 2013-02-27.

¹⁶⁵ Respondent G, intervju, 2013-03-04.

¹⁶⁶ Respondent G, intervju, 2013-03-04.

¹⁶⁷ Respondent F, intervju, 2013-03-05.

Något som flera respondenter återkommer till är att det är vad användarna vill ha som ska styra hur digitaliseringsprojekten ser ut. Som tidigare framkommit väger vilket biblioteksmaterial som *efterfrågas* tungt när urvalet av vad som ska digitaliseras görs, och flera respondenter menar att användarna ska tillfrågas under hela processen, från urval till hur materialet senare presenteras.

En av respondenterna säger att:

Jag tycker att man ska fråga användaren. Jag tycker att man ska ha det som utgångspunkt att man ska höra med användaren vad den efterfrågar, och det måste man göra på rätt sätt¹⁶⁸

Det som menas med *rätt sätt* i det här fallet är att låta användaren väga olika alternativ vad gäller hur materialet presenteras mot varandra. De olika alternativen kan till exempel vara bilder med hög kvalitet, OCR-tolkning för sökbarhet eller en möjlighet att kunna få fram enskilda tidningsartiklar. Alla de här olika alternativen kostar pengar att genomföra varför respondenten menar att det är en poäng att låta användarna rangordna dem. Ytterligare ett alternativ är att biblioteken digitaliserar och lägger ut så mycket material som möjligt och låter kvantitet gå före kvalitet.¹⁶⁹

Det är fler respondenter som menar att det är en prioriteringsfråga hur det digitaliserade materialet presenteras. En respondent ställer frågan

[v]ad vill du lägga tiden på? Vill du lägga den på att ha ett snyggt format eller lägga tiden och pengarna på att ha den OCR-skannad och metadata? [...] Vill vi ha något snyggt och presentabelt och marknadsföringsbart eller vill vi ha något hett efterfrågat? Om valet är mellan lägga ut det enkelt eller inte lägga ut det alls, då får man fundera över det.¹⁷⁰

Den nya tekniken innebär alltså nya möjligheter för hur användarna kan ta del av materialet, men det väcker också frågor för biblioteken hur de ska förhålla sig till de nya tjänsterna som erbjuds användarna. Som redogjorts för tidigare är digitalisering en kostsam verksamhet och i vissa fall uppkommer frågan om biblioteken ska ta betalt eller inte för material som de själva digitaliserat och har upphovsrätten till. En respondent menar att det innebär ett större arbete att skapa en prislista för digitaliserat material och sedan fakturera användarna, men att det är en fråga som diskuteras bland biblioteken.¹⁷¹

Ibland blir frågan inte hur det digitaliserade materialet ska läggas ut på internet för användarna, utan när det ska läggas ut. Biblioteken som respondenterna arbetar vid ingår alla i större organisationer och ibland är det inte biblioteket som själva kan göra prioriteringarna vad gäller den digitala åtkomsten för användarna. En respondent berättar att:

¹⁶⁸ Respondent C, intervju, 2013-02-26.

¹⁶⁹ Respondent C, intervju, 2013-02-26.

¹⁷⁰ Respondent G, intervju, 2013-03-04.

¹⁷¹ Respondent F, intervju, 2013-03-05.

vi får fem miljoner i budget till att digitalisera, men det har inte kommit ett formellt beslut och uppdrag till webbredaktionen att det här ska göras. Så de har inte riktigt tid och prioritering till att hjälpa till, så det är därför vi inte riktigt vet när det kommer ut på webben. Det vi gör med dem nu är ju att prata format och storlekar och så där så att vi i alla fall gör ett material som man sedan kan lägga ut på webben.¹⁷²

När det kommer till åtkomsten på nätet av det digitala materialet för användarna saknas inte visioner hos respondenterna för hur det skulle kunna göras, men det framkommer också att de visionerna ofta får stå tillbaka för att resurser för att genomföra dem saknas, eller att tekniken helt enkelt inte finns för att genomföra idéerna ännu. En respondent kallar sig själv ”lite science fiction-artad” och menar att tekniken snart borde tillåta att användaren kan känna tyngden av ett bokband eller konturerna av en relief på omslaget, men att tekniken ännu så länge inte har nått så långt.¹⁷³

Att tekniken kommer att utvecklas och tillåta mer och mer avancerade sätt att presentera det digitaliserade materialet på är en åsikt som återkommer hos respondenterna, och sätten att hantera det på varierar. En respondent menar att i och med att tekniken förändras så förändras användarnas beteende också, och att det är svårt att för biblioteken att hänga med i den snabba utvecklingen. Respondenten säger att ”[v]i kommer alltid ligga lite bakom användarna, men så länge vi bara ligger lite bakom så tycker jag också att det är helt okej.”¹⁷⁴

En respondent menar att tekniken kan ta sådana vägar som vi inte kan förutse i dag och att det därför inte är rimligt att lägga ner allt för stora resurser på digitaliseringen i dag, eftersom det kan vara helt bortkastat i morgon,¹⁷⁵ medan en annan menar att:

kanske redan inom fem år, eller absolut om tio år så kommer man att kunna göra helt andra saker på webben och då vill vi också kunna hänga med i den tekniken. Då vill man ju kunna plocka fram de här skannade dokumenten och göra det bättre på webben, utan att behöva skanna om 5 miljoner sidor. Vi vet ju bara att utvecklingen går väldigt fort, och då vill ju vi att det här ska kunna vara öppet för att lägga på nya funktioner i framtiden, och det blir ju lättare om vi då har högupplösta kopior kvar med maximal metadata.¹⁷⁶

Det framkommer alltså olika sätt hos respondenterna att förhålla sig till den tekniska utvecklingen och möjligheterna att presentera det digitala materialet i framtiden, och det återspeglas i deras sätt att arbeta med digitalisering och vilka resurser som läggs ner på arbetet.

---

¹⁷² Respondent E, intervju, 2013-03-01.

¹⁷³ Respondent D, intervju, 2013-02-27.

¹⁷⁴ Respondent F, intervju, 2013-03-05.

¹⁷⁵ Respondent D, intervju, 2013-02-27.

¹⁷⁶ Respondent E, intervju, 2013-03-01.

Långtidslagring

Att det digitaliserade materialet kan bevaras över tid och inte förstörs eller blir obrukbart är en viktig fråga för de digitaliserande institutionerna och det inte bara för att materialet ska kunna vara tillgängligt för användarna under lång tid, utan också för att de resurser som lagts ner i digitaliseringen inte ska gå till spillo menar en respondent. Samma respondent betonar vikten av en ordentlig organisation bakom digitaliseringen ”[f]ör har man inte en organisation så kanske man inte kan fatta vettiga beslut och man kan inte finansiera det långsiktigt heller,”¹⁷⁷ som respondenten uttrycker det.

Under intervjuerna framkommer att långtidslagringen av digitaliserat material är en stor och svår fråga, och det saknas i dag en gemensam strategi för hur de digitala filerna ska bevaras, något som respondenterna efterlyser. En av respondenterna uttrycker det på följande sätt:

[J]ust i dag är det ju enbart fördelar [...], men vi vet ju också att någon gång i framtiden så kommer problemen att börja hopa sig för att vi inte har någon strategi för hur vi ska bevara det digitala materialet. Och det här är en jättestor fråga men alla tror jag är lika svävande... vad fan ska vi göra i framtiden?¹⁷⁸

En inställning som flera respondenter delar är att biblioteken som enskilda institutioner inte har möjlighet att ensammana ansvara för att det digitaliserade materialet bevaras över tid. En av respondenterna efterlyser ett större samarbete mellan olika aktörer och säger:

Det minst säkra skulle jag vilja säga det är den enskilde personen eller den enskilde forskaren eller det lilla lilla biblioteket kanske med bara någon anställd som på en dator sätter igång och börjar ladda upp saker som sedan ska bevaras för framtiden. Om den personen går i pension, om institutionen inte får någon finansiering längre och så vidare, vart tar allt detta vägen?¹⁷⁹

Ett samarbete skulle enligt en annan respondent kunna bestå av en nationell nod för kulturarvssektorn som ansvarar för långtidslagringen av digitaliserat material.¹⁸⁰ En respondent menar att:

[D]et är väl också en sådan fråga att många har förväntat sig att det ska komma en slags nationella riktlinjer och nationell hjälp om hur man gör en strategi för hur man ska bevara det på lång sikt,¹⁸¹

I väntan på en sådan gemensam strategi försöker biblioteken där respondenterna arbetar lösa problemet med långtidslagringen så gott det går och efter sina egna förutsättningar. En respondent menar att:

---

¹⁷⁷ Respondent B, intervju, 2013-02-20.

¹⁷⁸ Respondent F, intervju, 2013-03-05.

¹⁷⁹ Respondent B, intervju, 2013-08-30.

¹⁸⁰ Respondent H, intervju, 2013-04-03.

¹⁸¹ Respondent F, intervju, 2013-03-05.

[v]i har ju inte lösningen. Vi lagrar ju det naturligtvis tills vidare med tanke på att ha kvar det, men vi har ju inte system som automatiskt migrerar informationen eller byter format. Vi har ju, som vi bedömer det, en säker lagring i dag, men...¹⁸²

En annan säger kort och gott att ”[m]an gör så gott man kan.”¹⁸³

Något som de digitaliserande biblioteken kan göra är att spara de digitala filerna i filformat som används av många, eftersom det borgar för att de formaten kommer att underhållas och därmed vara mer beständiga än andra, inte lika populära, format.¹⁸⁴ En respondent säger att:

jag tror att de flesta tror att materialet ska migreras i framtiden och försöker på något sätt göra små åtgärder för att det ska bli enkelt och då använder man sig av filformat som man tror är beständiga över lång tid.¹⁸⁵

Det är när det digitala materialet inte längre används i någon större utsträckning som problemen att bevara dem över lång tid uppkommer, och en respondent uttrycker problemet på följande sätt:

[L]åt oss säga vissa av våra digitala samlingar används mindre och mindre och sedan kommer det nya filformat, vi har inte resurser att konvertera och lägga in det på nytt och så vidare, då plötsligt så kommer alla problemen, men jag kan inte på rak arm säga vad vi ska göra åt det. Absolut inte.¹⁸⁶

Den metadata som är aktuell när det kommer till långtidslagringen av det digitala materialet är den typ som kallas administrativa metadata. Administrativa metadata delas i sin tur in i två underkategorier, bevarandemetadata och upphovsrättsliga metadata. Liksom vad gäller deskriptiva metadata kan biblioteken välja olika nivåer att lägga sig på vad gäller administrativa metadata, och även vad gäller detta framkommer att det finns önskemål om en gemensam strategi att hålla sig till för de digitaliserande biblioteken. Som ett exempel på det säger en respondent säger att:

man kan lägga sig på fruktansvärt detaljerad nivå vad det gäller bevarandemetadata så att man skriver ner i princip allting som händer i digitaliseringsprocessen [---]. Jag är inte säker på att all den datan är relevant i framtiden och det är därför jag tycker att behovet av en tydlig bevarandestrategi är väldigt viktig.¹⁸⁷

Meningarna om behovet av en gemensam strategi för digitalisering som helhet går på flera plan isär, men när det gäller frågan kring långtidslagring av det digitala materialet framkommer det att det finns både önskemål om och behov av en gemensamma standarder för att arbetet med digitalisering inte ska bli ogjort.

¹⁸² Respondent A, intervju, 2013-04-24.

¹⁸³ Respondent C, intervju, 2013-02-26.

¹⁸⁴ Respondent B, intervju, 2013-02-20

¹⁸⁵ Respondent C, intervju, 2013-02-26.

¹⁸⁶ Respondent F, intervju, 2013-03-05.

¹⁸⁷ Respondent C, intervju, 2013-02-26.

Slutdiskussion

Digitalisering ses ofta som svaret på hur många av frågorna som biblioteken har gällande hur deras material ska göras mer tillgängligt för biblioteksanvändarna, och det kan de många digitaliseringsprojekt som pågår runt om i landet och de motiv som ligger bakom dem ses som uttryck för. Ändå har den här uppsatsen i mångt och mycket kommit att handla om problem, och som flera av respondenterna gett uttryck för i den här undersökningen verkar digitalisering vara svårare än vad det kanske kan verka vid en första anblick.

Frågeställningarna som undersökningen syftat till att besvara har formulerats efter Ingrid Masons indelning av informationsständer som *curatorial*, *semantic* och *technical*, vilka i tur och ordning berör *motiv* och *urvalsprocesser* bakom digitalisering, den *intellektuella tillgången* till det digitaliserade materialet och den *fysiska tillgången* till det samma. Den första frågeställningen lyder *Vilka attityder kan återfinnas hos respondenterna vid de undersökta biblioteksinstitutionerna vad gäller motiv bakom digitalisering och hur urvalet av vad som ska digitaliseras görs?* och den hänger ihop med hur den här uppsatsen använder Ingrid Masons begrepp *curatorial*.

På denna den första frågeställningar går det inte att hitta *ett* samstämmigt svar i materialet, utan flera. Det som alla respondenter nämner är den ökade *tillgängligheten* som en viktig anledningen att digitalisera biblioteksmaterial, och att *efterfrågan* från biblioteksanvändarna är det som i mångt och mycket styr vad det är som digitaliseras. Det är alltså bibliotekens användare och servicen till dem som kommer i främsta rummet när respondenterna själva berättar varför deras arbetsplatser digitaliserar sitt material. Att materialet finns i ett nytt format, alltså att användaren inte behöver ta sig till biblioteket och att innehållet i ömtåligt eller stöldbegärligt material kan studeras, är olika aspekter av tillgängliggörande som tas upp av respondenterna.

Bevarande är också en viktig drivkraft bakom digitalisering och att det just är *tillgängliggörande* och *bevarande* som framkommer som de främsta motiven bakom digitalisering i den här undersökningen stämmer väl överens med vad tidigare forskning kommit fram till i samma ämne. Till exempel visar Catrin Perssons och Annevie Tångemars undersökning av Kungliga bibliotekets motiv bakom digitalisering detta, och deras resultat visar också att även *marknadsföring* av samlingarna och biblioteket är ett möjligt motiv för att digitalisera en

bibliotekssamling,¹⁸⁸ vilket också är aktuellt i den här undersökningen. Genom att digitalisera materialet och göra det synligt på webben får biblioteken en ny kanal för marknadsföring och nya användare kan hitta till biblioteken och deras material.

Ytterligare en anledning att digitalisera biblioteksmaterial som respondenterna uttrycker är en önskan om att hänga med i den snabba tekniska utvecklingen. När mycket av det vi efterfrågar i dag, inte minst information, finns tillgängligt 24 timmar om dygnet bara ett knapptryck bort är det viktigt, inte bara för biblioteken, att följa med i utvecklingen och fortsätta att vara relevanta för sina användare. Även om sätten att söka information utvecklas och ändras och människor blir vana vid ett nytt sätt att söka information, kan biblioteken genom att digitalisera sitt material fortfarande fungera som en viktig informationskälla.

I alla digitaliseringsprojekt eller on demand-digitaliseringar som kommer på tal under intervjuerna har det på ett eller annat sätt gjorts ett val av vilket material som digitaliserats och även om biblioteken gärna vill se på urvalet som en prioriteringsfråga, och att önskemålet alltså är att digitalisera hela beståndet, måste ett urval göras av praktiska skäl. Även om vi leker med tanken att bibliotekens hade all den finansiering de behöver till sin digitaliseringsverksamhet måste en prioritering ändå göras, eftersom digitalisering av ett helt biblioteksbestånd helt enkelt inte kan ske samtidigt.

Som redogjorts för tidigare är digitaliseringens möjligheter till att förbättra just tillgängligheten till ett material en stark drivkraft bakom bibliotekens digitaliseringsprojekt, och i och med att ett visst material väljs ut för digitalisering blir det mer tillgängligt och synligt för användarna vilket kan innebära att det efterfrågas ännu mer. Det i sin tur kan medföra att material som inte digitaliserats blir än mer osynligt för användarna.

När biblioteken och deras digitaliseringsverksamhet blir synliga genom nya kanaler blir även den traditionella biblioteksverksamheten synligare och kan locka till sig nya grupper, som kanske annars inte skulle uppmärksamma biblioteket som något som de kunde ha användning för. Den här marknadsföringsaspekten kan röra både biblioteket som sådant, eller enskilda samlingar eller verk som biblioteket förfogar över. Att det skulle ses som en egentlig anledning att digitalisera biblioteksmaterial är alltså inget som framkommer i intervjuerna med respondenterna, utan det nämns snarare som en positiv bieffekt som digitaliseringen kan få.

All digitalisering styrs dock inte av efterfrågan från användarna utan biblioteken väljer också att digitalisera sådant material som är unikt för just det biblioteket eller har en stark anknytning till biblioteket, till exempel vad gäller ansvarsområde eller var i landet det ligger. Tankarna bakom detta urval är att ingen annan institution kommer att välja det materialet för digitalisering, eller kan

---

¹⁸⁸ Persson, C. & Tångemar, A. (2006), *Varför digitalisera?*, s. 60.

välja det materialet om det är helt unikt, och att det därför har hög prioritet hos det aktuella biblioteket.

Även upphovsrätten framkommer som ett urvalskriterium, eller snarare avsaknaden av upphovsrätt. Om materialet omfattas av upphovsrätten är risken stor att det inte digitaliseras, eftersom det är för svårt och arbetskrävande att få alla tillstånd som krävs för att materialet ska gå att publicera på webben. Upphovsrätten är också ett av de problemområden som Evens och Hauttekeete har identifierat i digitaliseringsprocesserna, och resultaten i den här undersökningen stämmer överens med deras mening att material som omfattas av upphovsrätten ofta tenderar att inte bli digitaliserat eftersom det medför alltför mycket arbete.¹⁸⁹

De attityder som framkommer vad gäller motiven bakom digitalisering är att digitalisering ses som en stor möjlighet för biblioteken att underlätta för sina användare att ta del av materialet som biblioteken tillhandahåller, och det ger också en större möjlighet för bevarande av ömtåligt material om användarna kan ta del av materialet digitalt i stället för att originalet ska tas fram. Även vad gäller urvalet av vad som blir digitaliserat står användaren i centrum eftersom inställningen är att efterfrågan är det som i huvudsak bör styra urvalet. Dessa attityder är det som vägleder digitaliseringsprojekten mot det som blir till det digitala kulturarvet.

Den andra frågeställningen lyder *Vilka attityder kan återfinnas hos respondenterna vid de undersökta biblioteksinstitutionerna vad gäller intellektuell tillgång till de digitala samlingarna?* och den rör vilken inverkan digitaliseringen har på kunskaper om samlingarna och om enskilda verk, både hos bibliotekens personal och hos dess användare, och hur det digitaliserade materialet ska kunna återfinnas och användas. Den här frågeställningen hänger samman med den andra av Ingrid Masons tre aspekter på digitala informationsstandarder, och är den som här refereras till som *semantic*.

Respondenterna i den här undersökningen är överens om att ett digitaliserat biblioteksmaterial ger ökade möjligheter till en större kunskap om detsamma. Digitalisering möjliggör helt nya sätt att söka i samlingarna för att få kunskap om och tillgång till dem. Om det digitaliserade materialet är OCR-tolkat finns möjligheten att söka i fulltext, men även utan ett så omfattande digitaliseringsarbete kan samlingarna göras sökbara i större utsträckning genom att bibliotekens kortkataloger digitaliseras. På så sätt ges en möjlighet att söka även i de äldre samlingarna utan att biblioteket i fråga behöver besökas, och användarna kan få en uppfattning om vad som finns i det aktuella bibliotekets samling.

För att samlingarna ska vara sökbara i så stor utsträckning som möjligt är det viktigt att tillräckliga metadata kopplas till de digitala filerna, så att de blir sökbara utifrån sitt innehåll och inte blir, som en respondent uttryckte det, ”bara fina

---

¹⁸⁹ Evens, T. & Hauttekeete, L. (2011), ”Challenges of digital preservation for cultural heritage institutions”, s 159.

bilder.”¹⁹⁰ Vad som är just tillräckliga metadata är dock inte helt enkelt att svara på och behovet av metadata skiljer sig också åt beroende på vilken typ av material det gäller och vilka användarna är. Något som institutionerna måste ta ställning till är på vilken nivå som metadatan ska ligga, och därmed hur mycket tid som ska läggas ner på arbetet med det. Desto mer metadata som biblioteket vill ha till sitt digitaliserade material, desto mer arbete måste läggas ner. Evens och Hauttekeete tar upp metadata som ett problemområde gällande digitaliseringsarbete, och menar att det är svårt för kulturarvsinstitutionerna att dels välja vilken metadata som passar bäst, dels att få tillräckliga resurser för att addera den,¹⁹¹ vilket den här undersökningen också visar.

Det är inte bara att tillföra metadata till det digitaliserade materialet som är tidskrävande för biblioteken, utan hela digitaliseringsprocessen tar mycket tid i anspråk. I Petersens undersökning i uppsatsen *Talar samlingarna?* framkommer en åsikt om att det allra bästa sättet att lära sig en samling på är att spendera tid i den, och att ta och känna på böckerna, och att digitalisering och den tid som den tar i anspråk, kan innebära att det finns mindre tid över till att verkligen förstå och lära känna en samling.¹⁹²

Även om det inte förs fram någon åsikt om att digitalisering på det här sättet skulle innebära en minskad kunskap om samlingarna, tar en respondent upp frågan om att digitalisering innebär en minskad kontakt öga mot öga med biblioteksanvändarna och att det i sin tur kan föra med sig att bibliotekarierna får minskade möjligheter att utöka sina kunskaper som samlingarna.

Digitalisering ger alltså nya möjligheter att söka i samlingarna och det är inte längre nödvändigt att komma till biblioteken eller att söka i deras egna kataloger för att hitta ett material. Den vanligaste åsikten bland respondenterna i den här undersökningen är att digitalisering av biblioteksmaterial underlättar för både användare och bibliotekarier att söka i och skaffa sig kunskaper om samlingarna, även om den minskade kontakten med experter på visst material kan medföra en minskad kunskap hos bibliotekspersonalen om det materialet. Den här aspekten av digitalisering hänger naturligtvis också ihop med frågan om tillgänglighet.

Den tredje frågeställningen lyder *Vilka attityder kan återfinnas hos respondenterna vid de undersökta biblioteksinstitutionerna vad gäller fysisk tillgång till de digitala samlingarna?* och den är kopplad till den tredje och sista aspekten av Ingrid Masons syn på kulturella informationsstandarder och hänger samman med begreppet *technical*, som tar upp hur de digitala samlingarna ges fysisk tillgång, alltså hur användarna kommer åt det digitaliserade biblioteksmaterialet och kan använda det. Vad gäller den fysiska tillgången till de digitala samlingarna framkommer, grovt uppdelat, två olika sätt att arbeta. Det ena svarar

¹⁹⁰ Respondent D, intervju, 2013-02-27.

¹⁹¹ Evens, T. & Hauttekeete, L. (2011), ”Challenges of digital preservation for cultural heritage institutions”, s. 161 f.

¹⁹² Petersen, E. (2010), *Talar samlingarna?* s. 54.

på en direkt beställning från en biblioteksanvändare och det kan röra sig om till exempel en tidsskriftsartikel eller några få sidor ur en bok som skannas in eller fotas av och sedan skickas till den enskilda användaren. Det andra arbetssättet innebär att en hel eller delar av en samling eller enskilda verk skannats in för att sedan presenteras för användarna på till exempel bibliotekets hemsida.

Det som varje digitaliseringsprojekt börjar med är en förberedelsefas, där flera respondenter menar att det är viktigt att titta på andra, tidigare projekt, och hur de har fungerat för att se vilka erfarenheter som kan tas till vara och vad som fungerade bra och vad som kan göras bättre. Flera respondenter menar dock att digitalisering är en så komplex verksamhet att det inte är möjligt, och kanske inte heller önskvärt, att planera för precis allt.

Vad gäller arbetet med bildfångsten framkommer en stor spridning i intervjuerna hur arbetet går till och kort sagt kan sägas att biblioteken arbetar utefter sin egen förmåga. De respondenter som arbetar vid större bibliotek har tillgång till vad som ofta kan beskrivas som en veritabel maskinpark där det finns en maskin för varje typ av material, medan de mindre biblioteken använder en eller ett par olika, enkla maskiner, som till exempel en skanner och en digital-kamera. Dessa resultat stämmer även de överens med Johanssons undersökning som visar att biblioteken har olika förutsättningar vad gäller digitaliseringsprojekten och olika lösningar vad gäller teknisk utrustning som använts och hur personalresurserna fördelats.¹⁹³ Även om Johanssons undersökning berör folkbiblioteken och deras förutsättningar för digitalisering, finns ändå likheter med resultaten av denna undersökning.

Hur materialet ska tillgängliggöras för användarna är inte självklart, och det finns många olika alternativ som biblioteken måste väga mot varandra. Respondenterna är överens om att det är bibliotekens användare som ska avgöra hur materialet ska presenteras, men det är inte självklart att alla användare vill ha samma saker. Här måste biblioteken försöka hitta en väg som fungerar, både för dess användare och för de resurser som finns. En respondent uttrycker det som att man måste hitta något som är ”good enough,” eller ”tillräckligt bra.”¹⁹⁴

I den här undersökningen framkommer att den nya tillgängligheten som digitaliseringen innebär medför nya frågor för biblioteken att ta ställning till, vilket kan gälla till exempel hur materialet ska nå ut till nya användare och om biblioteken ska ta betalt för tjänsterna. Detta är också någonting som Evens och Hauttekeete tar upp och de nämner detta som ett av problemområdena inom digitaliseringsarbete.¹⁹⁵

---

¹⁹³ Johansson, J. (2008), *Mellan råd och praktik – en studie av åtta folkbiblioteks digitaliseringsprojekt*, s. 39.

¹⁹⁴ Respondent F, intervju, 2013-03-05.

¹⁹⁵ Evens, T. & Hauttekeete, L. (2011), ”Challenges of digital preservation for cultural heritage institutions”, s. 160.

Frågan om gemensamma strategier vad gäller digitalisering berördes spontant av flera av respondenterna i den här undersökningen, och det efterlystes riktlinjer vad gäller till exempel nivå på metadata till de digitala filerna och hur långtidslagringen av dem ska se ut. Liksom IFLA:s enkätundersökning från 1998 av digitaliserande nationalbibliotek och andra kulturarvsinstitutioner visade, framkommer i denna undersökning att information till biblioteken om hur en digitalisering av biblioteksmaterial bör gå till inte saknas, men att det inte finns några egentliga gemensamma strategier eller riktlinjer för biblioteken att hålla sig till.¹⁹⁶

Jenny Johansson menar i sin slutsats i uppsatsen *Mellan råd och praktik* att avsaknaden av gemensamma standarder och strategier för digitalisering var ett problemområde även för de digitaliserande folkbiblioteken som undersöktes. Samtidigt framkommer det i uppsatsen att intresset för att tillgängliggöra och bevara biblioteksmaterialet genom digitalisering ändå var stort hos biblioteken som deltog i undersökningen.¹⁹⁷ Även om respondenterna i den här undersökningen menade att gemensamma strategier skulle kunna vara till hjälp, uttrycktes en oro av vissa att sådana riktlinjer skulle kunna att komma bli för hårda och för svåra för mindre institutioner med mindre resurser att hålla sig till, och en annan respondent menade att avsaknaden av nationella riktlinjer bidragit till att digitaliseringen kunnat utvecklats både dynamiskt och pragmatiskt i Sverige.

Ria Groenewalds och Amelia Breytenbachs undersökning av kulturarvsinstitutioner i Sydafrika i artikeln ”The use of metadata and preservation methods for continuous access to digital data” visar att kunskaperna om digitalt bevarande var låga bland personalen på de bibliotek som undersöktes. Även Beth Oehlerts och Shu Liu undersöker i artikeln ”Digital preservation strategies at Colorado State University Libraries” digitalt långtidsbevarande och de menar att ett ökat samarbete mellan olika kunskapsområden är svaret på den svåra frågan om hur digitaliserat material ska kunna bevaras över tid.

Även i den här undersökningen framkommer att bevarandet över lång tid är problematiskt för biblioteken och det är framförallt inom det här området som respondenterna efterlyser standarder att hålla sig till. Kunskaperna om digitalt bevarande som framkommer i den här undersökningen är de samma som Oehlerts och Liu presenterar i sin artikel, alltså att man vet att digitalt bevarande är för svårt och kostsamt för enskilda institutioner att kunna lösa, och även att det som går att göra åt problemet nu är att vänta och se om det kommer någon central lösning på problemet.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Gould, S., Ebdon, R. & Varlamoff, M.-T. (1999), *IFLA/UNESCO survey on digitisation and preservation*, s. 5.

¹⁹⁷ Johansson, J. (2008), *Mellan råd och praktik – en studie av åtta folkbiblioteks digitaliseringsprojekt*, s. 47 f.

¹⁹⁸ Oehlerts, B. & Liu, S. (2013), ”Digital preservation strategies at Colorado State University Libraries”, s. 91.

Evens och Hauttekeete menar i sin presentation av fyra problemområden inom digitalisering att tekniken ännu är i sin linda,¹⁹⁹ och också i den här undersökningen uttrycks en viss stress över att den tekniska utvecklingen går så snabbt att det är svårt att hänga med, och att risken att lägga ner onödigt arbete därmed är stor. En respondent sätter fingret på just den osäkerheten kring digitalisering och säger att:

Om man skulle se det som ett ideal i framtiden att man kan känna tyngden på bokband, känna ytan, känna materialet med fingertopparna, då är de här bilderna inte värda någonting, som man tar i dag.²⁰⁰

I Liselott Jensens undersökning av Kungliga biblioteket och deras val att inte följa riktlinjerna som sattes upp i den så kallade Digsam-rapporten framkommer att det var en förändring i KB:s organisation som låg bakom det beslutet, men också att andra faktorer spelade in.²⁰¹ Den snabba tekniska utvecklingen och ovissheten över hur tekniken kommer att fungera i framtiden är en av faktorerna som Jensen tar upp och det framkommer även i den här undersökningen som ett problem.

Den sista frågeställningen lyder *I vilken utsträckning kan de sociopolitiska och -ekonomiska faktorer som Mason redogör för återfinnas i attityderna hos respondenterna?* Som Mason menar i sin text utvecklas informationsstandarder i samklang med dess omgivning, och alla respondenter är överens om att det är bibliotekens användare som ska styra digitaliseringsprojekten, och att det är användarnas behov som ska sättas i främsta rummet. Det gäller såväl hur urvalet av vad som ska digitaliseras görs till vilken metadata som tillförs och hur den slutgiltiga presentationen ser ut med till exempel upplösning och verktyg. När biblioteksmaterial blir mer tillgängligt, och tillgängligt på nya sätt, skapas möjligheter för biblioteken att nå ut till nya användare och på så sätt kan fler ta del av och använda kulturarvet. Men detta sker inte utan problem, och biblioteken måste hela tiden väga faktorer mot varandra på grund av bristande resurser. Målet är att digitaliseringen ska bli tillräckligt bra, utifrån bibliotekens egna förutsättningar och vad deras användare önskar.

Framförallt när det gäller den fysiska tillgången till det digitala kulturarvet skiljer sig arbetet med och inställningen till digitalisering hos respondenterna i den här undersökningen. Olika förutsättningar vad gäller teknisk utrustning och personaltillgångar ger naturligtvis olika sätt att arbeta, men också funderingar kring vad användarna vill ha och efterfrågar och eventuella framtida tekniska möjligheter ligger också till grund för sådana skillnader. Även om skillnader finns i hur det sker, så blir resultaten av bibliotekens digitaliseringsarbete ändå i princip detsamma, på så sätt att materialet blir tillgängligt på ett nytt sätt och kan nå nya

¹⁹⁹ Evens, T. & Hauttekeete, L. (2011), "Challenges of digital preservation for cultural heritage institutions", s. 158.

²⁰⁰ Respondent D, intervju, 2013-02-27.

²⁰¹ Jensen, L. (2012), *Att skapa en digital samling*.

användare. Många påpekar vilka fördelarna är med gemensamma standarder för digitalisering, respondenterna i den här undersökningen inräknade, men gemensamma standarder är ingen förutsättning för att digitalisering ska kunna ske, utan bibliotekens egna tankar kring digitalisering är det som skapar förutsättningarna för den. Fördelarna med ett digitalt kulturarv är som sagt många och ett förhållningssätt som återkommer genom undersökningen, att biblioteken gör så gott de kan efter sina egna förutsättningar, och blir det tillräckligt bra så att materialet går att använda så är det bra nog.

Digitalisering innebär nya möjligheter för biblioteken att nå ut bättre till sina användare och även till nya användargrupper, och även om vägen mot ett digitalt kulturarv är lång, krokig och full av fallgropar måste det ändå anses vara värt mödan att digitalisera eftersom det skapar nya möjligheter för tillgång till och kunskaper om bibliotekens samlingar.

Sammanfattning

I den här uppsatsen har de attityder som kan återfinnas hos respondenterna, som alla arbetar vid olika biblioteksinstitutioner i Sverige, vad gäller digitalisering av biblioteksmaterial undersökts. Undersökningen syftar till att undersöka vilka attityder som finns gentemot digitalisering hos respondenterna, och hur de attityderna avspeglas i bibliotekens egna digitaliseringsstrategier. Vidare har ambitionen varit att undersöka i vilken utsträckning de sociopolitiska och -ekonomiska faktorer som Mason tar upp kan återfinnas i de attityderna och strategierna.

Undersökningen har gjorts med utgångspunkt i Ingrid Masons teori om informationsstandarder, deras uppbyggnad och sociopolitiska natur. Informationsstandarderna är de som bestämmer vad som blir digitaliserat och hur det sedan lagras och görs tillgängligt. Standarderna delas in i tre delar vilka är *curatorial*, *semantic* och *technical*, och de berör i tur och ordning motiv och urval, intellektuell och slutligen fysisk tillgång till det digitaliserade materialet, vilket i slutänden är det som utgör det digitala kulturarvet.

Bakgrunden till undersökningen är att Sveriges biblioteksinstitutioner i dagsläget saknar en nationell standard eller gemensam strategi vad gäller digitalisering av kulturarvet, samtidigt som digitalisering, i större eller mindre projekt, ändå pågår på biblioteksinstitutioner runt om i Sverige. Metoden som använts är kvalitativa, strukturerade intervjuer med öppna frågor.

Undersökningen visar att ett av de främsta motiven bakom bibliotekens digitaliseringsprojekt är att kunna tillgängliggöra materialet på ett nytt sätt, vilket skapar större möjligheter för bibliotekens användare att ta del av materialet. Andra motiv bakom digitaliseringen är bland annat bevarande och marknadsföring. Bibliotekens användare är de som i stor utsträckning styr vad det är som digitaliseras, även om aspekter som bevarande kommer upp även här. Vidare framkommer att respondenterna menar att digitalisering medför förbättrade möjligheter att söka i och få kunskaper om samlingarna, men att själva arbetet med bildfångst, tillförande av metadata, presentation för användarna på webben och långtidslagring är mycket komplext och att biblioteken i stor utsträckning får arbeta utifrån de förutsättningar som finns på det aktuella biblioteket.

Attityderna till vad det är som ska digitaliseras, hur materialet ska väljas ut och förses med metadata och på vilket sätt det ska presenteras för användarna är

det som ligger till grund för de standarder som biblioteken håller sig till när de digitaliserar sitt material, och digitalisering av biblioteksmaterial skapar nya förutsättningar för användarna att ta del av och använda biblioteksmaterialet.

Käll- och litteraturförteckning

Otryckt material

I uppsatsförfattarens ägo

Anteckningar från intervju med respondent A, 2013-02-14

Inspelning, anteckningar och transkribering från intervju med respondent A,
2013-04-24

E-post från respondent A till Malin Andersson, 2013-02-14

Anteckningar från intervju med respondent B, 2013-02-20

Inspelning, anteckningar och transkribering från intervju med respondent B,
2013-08-30

Inspelning, anteckningar och transkribering från intervju med respondent C,
2013-02-26

Inspelning, anteckningar och transkribering från intervju med respondent D,
2013-02-27

Inspelning, anteckningar och transkribering från intervju med respondent E,
2013-03-01

Inspelning, anteckningar och transkribering från intervju med respondent F,
2013-03-05

Inspelning, anteckningar och transkribering från intervju med respondent G,
2013-03-04

Inspelning, anteckningar och transkribering från intervju med respondent H,
2013-04-03

Tryckt material

Almerud, Peter (2000), "ABM eller A, B och M?: låt innehållet avgöra", i
Kunskapens källor, s. 13-30. Nacka : DIK-förb.

*Bilddatabaser och digitalisering - plattform för ABM-samverkan : ett
samverkansprojekt mellan Kungl. biblioteket, Nationalmuseum,*

- Riksantikvarieämbetet och Riksarkivet 2001-2002*, (2003). Stockholm: Kungl. biblioteket. URL: <http://abm.kb.se> [2013-01-29].
- Borghoff, Uwe M. (2006), *Long-Term Preservation of Digital Documents Principles and Practices [Elektronisk resurs]*. Berlin, Heidelberg: Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
- Deegan, Marilyn & Tanner, Simon (2002), *Digital futures : strategies for the information age*. Digital futures series. London: Library Association Publ.
- Evens, Tom & Hautekeete, Laurence (2011), "Challenges of digital preservation for cultural heritage institutions", *Journal of Librarianship and Information Science* 43, nr 3 (9 Januari) s. 157–165.
- Good practices handbook* (2004), Roma: Minerva Project.
- Gould, Sara., Ebdon, Richard. & Varlamoff, Marie-Thérèse. (1999), *IFLA/UNESCO survey on digitisation and preservation*. International preservation issues, 1562-305X ; no. 2. Wetherby, West Yorkshire, U.K.: IFLA Offices for UAP and International Lending.
- Groenewald, Ria & Breytenbach, Amelia (2011), "The use of metadata and preservation methods for continuous access to digital data", *Electronic Library, The* 29, nr 2 (12 April) s. 236–248.
- Hertil Lindelöw, Camilla & Parmhed, Sara (2006), *Tillgängliggörande och bevarande av raritetsamlingar : En diskursanalys av uppfattningar hos ledande företrädare vid Stockholms och Uppsala universitetsbibliotek*. Magisteruppsats i Biblioteks- och Informationsvetenskap, Bibliotekshögskolan: Inst. Biblioteks- och Informationsvetenskap, 2006:17. Finns i fulltext via BADA, URL: <http://bada.hb.se/>
- Hughes, Lorna M. (2004), *Digitizing collections : strategic issues for the information manager*. Digital futures series. London: Facet.
- Jensen, Liselott (2012), *Att skapa en digital samling: En kvalitativ studie kring de socialpolitiska faktorerna som rör KB:s val att inte använda DIGSAM i sin digitala verksamhet*. Kandidatuppsats i Biblioteks- och Informationsvetenskap, Bibliotekshögskolan: Inst. Biblioteks- och Informationsvetenskap, 2011:31. Finns i fulltext via BADA, URL: <http://bada.hb.se/>
- Johansson, Jenny (2008), *Mellan råd och praktik – en studie av åtta folkbiblioteks digitaliseringsprojekt*. Magisteruppsats i Biblioteks- och Informationsvetenskap, Bibliotekshögskolan: Inst. Biblioteks- och Informationsvetenskap, 2008:107. Finns i fulltext via BADA, URL: <http://bada.hb.se/>
- KB - ett nav i kunskapssamhället [Elektronisk resurs] : Kungl. biblioteket - Sveriges nationalbibliotek : verksamhet och visioner : betänkande*, (2003). Statens offentliga utredningar, 0375-250X ; 2003:129. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer. URL: <http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/669> [2013-10-07].
- Mason, Ingrid (2007), "Cultural information standards – political territory and rich rewards", i *Theorizing digital cultural heritage : a critical discourse*, red: Fiona Cameron och Sarah Kenderdine. s. 223-243. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Nationalencyklopedin*. webbversionen, URL: <http://www.ne.se/> [2013-04-22].

- Oehlerts, Beth & Liu, Shu (2013), "Digital preservation strategies at Colorado State University Libraries", *Library Management* 34, nr 1/2 (11 Januari) s. 83–95.
- Persson, Catrin & Tångemar, Annevie (2006), *Varför digitalisera? En studie av tillkomsten av Kungl. bibliotekets digitaliserade samlingar*. Magisteruppsats i Biblioteks- och Informationsvetenskap, Bibliotekshögskolan: Inst. Biblioteks- och Informationsvetenskap, 2006:119. Finns i fulltext via BADA, URL: <http://bada.hb.se/>
- Petersen, Ellinor (2010), *Talar samlingarna? Hur bibliotekarier lär sig sina samlingar vid nationalbiblioteken*. Kandidatuppsats i Biblioteks- och Informationsvetenskap, Bibliotekshögskolan: Inst. Biblioteks- och Informationsvetenskap, 2010:4. Finns i fulltext via BADA, URL: <http://bada.hb.se/>
- Scherman, Anne & Björk, Lars (2005), *Digsam [Elektronisk resurs]: digitalisering och dess samordning inom Kungl. biblioteket: rapport. Rapport / Kungl. biblioteket, 0349-8131 ; 28*. Stockholm: Kungl. bibl. URL: <http://www.kb.se/Dokument/Om/projekt/digsam.pdf> [2013-02-06].
- Sjökvist, Peter (2012), "Den unika boken", i *För en tunna rågmjöll: en utställning om bokband, ägande och bruk*, red: Maria Berggren. Uppsala: Uppsala universitetsbibliotek.
- Trost, Jan (2010), *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.
- Unesco. den svenska webbsidan, URL: <http://www.unesco.se/> [2013-09-15].

Bilaga: Intervjufrågor

Varför ska biblioteksmaterial digitaliseras?

Hur bör ett digitaliseringsprojekt förberedas, och i vilken utsträckning kan man titta på liknande projekt som genomförts tidigare?

Vad bör vägas in när valet av vad som ska digitaliseras görs, och vilka är de viktigaste aspekterna?

Vilka för- och nackdelar finns med digitalisering vad gäller bevarande av raritetsmaterial och hur väger man dem mot varandra?

Vilka problem kan dyka upp inför, under eller efter ett digitaliseringsprojekt, och hur ska de hanteras?

I vilken utsträckning kan ett digitaliseringsprojekt behöva förhålla sig till omgivningen och andra aktörer och hur kan det förhållandet se ut?

Hur ska man arbeta för att upphovsrätten ska kunna upprätthållas, både egen upphovsrätt och andras?

Vilka val och överväganden behöver göras vad gäller själva bildfångsten och arbetsprocessen kring den?

Vilka tekniska överväganden behöver göras för att den digitala samlingen ska kunna ges tillgång till och bevaras under lång tid, och vilka konsekvenser kan de olika valen få?

På vilket sätt skiljer sig användningen och utvecklingen av metadata mellan fysiska och digitala samlingar och vad är viktigt att ta hänsyn till när det gäller en digital samling?

Vad är viktigt att tänka på vad gäller presentationen/tillgängliggörandet för att den digitala samlingen ska vara sök- och återvinningsbar och så användarvänlig som möjligt?

Tycker du att något saknas i frågorna eller är det något som du själv vill tillägga vad gäller digitalisering och digitaliseringsprojekt?